...::KENT AKADEMİSİ | URBAN ACADEMY
Volume: 19 Issue: 8 – 2026 | Cilt: 19 Sayı: 8 - 2026
ARTICLE INFO | MAKALE KUNYESI
Article Type: Research Article | Araştırma Makalesi
Received | Gönderilme Tarihi: 04.04.2026
Accepted | Kabul Tarihi: 05.11.2026
Published | Yayın Tarihi: 07.11.2026
CITATION | ATIF KÜNYESİ
Karabağ Arslan, H. (2026). Yalova ve Çevresinde İskân, Sağlık ve İmar (1921–1938), *Kent Akademisi*, *19*(8):1–27.
https://doi.org/10.35674/kent.1923280

Yalova ve Çevresinde İskân, Sağlık ve İmar (1921–1938)

Settlement, Health and Urban Planning in Yalova and Its Environs (1921–1938)

Hacer KARABAĞ ARSLAN[1]

Öz

Bu çalışma, Yalova ve çevresinde 1921–1938 arasında iskân, sağlık ve imar müdahalelerinin birbirine nasıl bağlandığını ve 1930'larda sağlık kenti imgesinin hangi koşullarda oluştuğunu incelemektedir. Savaş sonrası yerleştirme, halk sağlığı ve planlama süreçleri literatürde ayrı ayrı ele alındığından bu süreçlerin aynı yerleşimde nasıl kesiştiği yeterince açıklanmamıştır. Kuramsal çerçeve, kentsel modernleşmeyi, planlama bilgisinin yerel koşullarda yeniden yorumlanmasını ve vitrin kent kavramı üzerinden mekânsal temsili birlikte ele almaktadır. Nitel tarihsel analiz kapsamında arşiv belgeleri, yardım ve tahkik raporları, planlar, tanıklıklar ve dört ulusal gazeteden seçilmiş haberler, mevcut durum, öneri ve uygulama birbirinden ayrılarak eleştirel biçimde karşılaştırılmıştır. Bulgular, 1921'deki yıkım ve tahliyelerin yerleşim ve geçim düzenini bozduğunu göstermektedir. 1924'te mübadillerin iskânına ilişkin kararlarda arazi, zeytinlik, su, sıtma riski ve güvenlik birlikte gözetilmiştir. 1929 sonrasında bataklık ıslahı, dere düzenlemeleri, ulaşım ve kaplıca yatırımları öne çıkmış; idarî ve yasal düzenlemeler, Henri Prost'un görevlendirilmesi ve imar planlarıyla yeniden imar kurumsallaşmaya başlamıştır. Diplomatik ziyaretler, basın gezileri ve kamusal yapılar bu müdahaleleri yurt içi ve yurt dışı kamuoyuna tanıtmıştır. Çalışma, 1920'lerin iskân kayıtlarında yer alan su ve sıtma sorunlarının, Yalova'nın sağlık kenti imgesi şekillenirken 1930'larda yeni müdahalelerle yeniden ele alındığını göstermektedir. Kaplıca ekonomisi, İstanbul bağlantısı ve devlet başkanının ikameti, bu küçük kıyı yerleşimini savaş sonrası onarımla devletin kendini kamuoyuna sunma çabasının aynı mekânda yürütüldüğü bir vitrin kente dönüştürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet kentleşmesi, mübadil iskânı, halk sağlığı, mekânsal temsil, Henri Prost

ABSTRACT

This study examines how settlement, public health and urban planning interventions were connected in Yalova and its environs between 1921 and 1938, and under what conditions the town's image as a health resort emerged in the 1930s. As these processes have been studied in separate literatures, their intersection in a single settlement remains insufficiently explained. The theoretical framework combines urban modernisation, the local reinterpretation of planning knowledge and spatial representation through the concept of the showcase town. Using qualitative historical analysis, the study critically compares archival documents, relief and inquiry reports, plans, testimonies and selected articles from four national newspapers, distinguishing existing conditions, proposals and implementation. The findings show that destruction and evacuation in 1921 disrupted settlement patterns and livelihoods. Decisions on the resettlement of exchangees in 1924 weighed land, olive groves, water, malaria risk and security together. After 1929, marsh drainage, stream regulation, transport and spa investments gained prominence, while administrative and legal measures, Henri Prost's appointment and development plans began to institutionalise reconstruction. Diplomatic visits, press tours and public buildings presented these interventions to domestic and foreign audiences. The study shows that the water and malaria problems documented in the settlement records of the 1920s were taken up again through new interventions in the 1930s, while Yalova's image as a health resort was taking shape. The spa economy, the connection to Istanbul and the head of state's residence turned this small coastal settlement into a showcase town where post-war reconstruction and the state's self-presentation shared the same space.

Keywords: Early Republican urbanisation, population-exchange resettlement, public health, spatial representation, Henri Prost

* **Sorumlu Yazar:** [1] Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bursa, Türkiye, hkarabag@uludag.edu.tr
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4855-5665

1. GİRİŞ

Yirminci yüzyılın başlarında İzmit Sancağı'na bağlı, Marmara'nın güneydoğu kıyısında Samanlı Dağları ile deniz arasına sıkışmış küçük bir kaza merkezi olan Yalova, çevresindeki köylerle birlikte Müslüman ve gayrimüslim nüfusun bir arada yaşadığı karışık bir yapı göstermiştir. Antik dönemden beri bilinen kaplıcaları ve İstanbul'a vapurla birkaç saatlik mesafesi ise kasabayı çevresindeki diğer kıyı yerleşimlerinden ayıran başlıca özellikler olmuştur. İskelesi ve İstanbul ile Bursa arasındaki ulaşım bağlantıları da çevredeki zeytinlik ve bostanlarla birlikte kasabanın ekonomik hayatını biçimlendirmiştir. 1921'de savaşla birlikte köylerin tahribi ve halkın tahliyesi, Yalova kasabası ile çevre köylerin yerleşim ve geçim düzenini bozmuştur. Mübadillerin iskânı, meskenlerin yeniden yapılması ve üretimin sürdürülmesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında bölgenin başlıca meseleleri arasında yer almıştır. 1929 sonrasında kaplıcaların geliştirilmesi ve Atatürk'ün Yalova'daki ikametleri, bu meselelerin yanında ulaşım ve temsil işlevlerini de öne çıkarmıştır.

Çalışmada Erken Cumhuriyet Dönemi, Cumhuriyet'in ilanından Atatürk'ün ölümüne uzanan 1923–1938 aralığı için kullanılmaktadır. Bu aralık, kendinden önceki savaş ve mütareke yıllarından, merkezî yönetimin kentsel müdahale araçlarını yasa ve kurumlarla kurmaya başlamasıyla ayrılır. Kendinden sonraki dönemden ayrılması ise 1930–1935 arasında oluşturulan belediye, hıfzıssıhha, yapı-yol ve imar mevzuatının İkinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren farklı bir uygulama ortamına girmesiyle ilgilidir (Tekeli, 2023, ss. 32–33). Bu dönemlendirmeden farklı olarak, araştırmanın kendi zaman sınırları 1921–1938 olarak belirlenmiştir. Başlangıcın 1923 yerine 1921'e çekilmesi, sonraki yerleşim kararlarının dayandığı savaş koşullarını incelemek içindir. Bitiş sınırı ise Termal Otel'in açıldığı ve A. Sabri Oran'ın kasaba planının yayımlandığı 1938'dir. Bu aralık içinde dönüşümün en yoğun evresini, Atatürk'ün kentle yakından ilgilendiği 1929–1938 yılları oluşturur.

Bu çalışma, Yalova'nın savaş ve zorunlu göçler sonrasında sağlık ve sayfiye işlevleriyle öne çıkmasında etkili olan karar ve uygulamaları inceler. Çalışmada yeniden imar, konut ve üretim alanlarının kullanıma açılmasını, sağlık koşullarının iyileştirilmesini ve yerleşimin planlanmasını kapsayan bir süreç olarak ele alınır. İnceleme, 1921'deki yıkıma, 1924 iskân ölçütlerine ve 1929 sonrasındaki yatırımlar ile sağlık kenti imgesine odaklanır.

Yalova'nın 1921 sonrasında geçirdiği süreç, ülke ölçeğindeki bir sorunun parçasıdır. Tekeli'ye (2023, s. 31) göre Cumhuriyet'in ilk yıllarında planlamanın iki temel konusu, savaşta tahrip edilen Batı Anadolu kentlerinin yeniden imarı ve başkent Ankara'nın geliştirilmesidir. Altaban ise savaş sırasında yakılıp yıkılan Batı Anadolu kasabalarının hızla inşasının ve planlanmasının öncelik taşıdığını, gayrimüslim nüfusun ayrılmasıyla batıdaki kentlerin nüfusunun aşındığını, buna karşılık Balkanlar'dan gelen Müslüman nüfusun iskânının yeni bir sorun olarak doğduğunu yazar (Altaban, 2023, s. 185). Aynı çalışmada bu gelişmelerin yeni rejimi bölgesel bir politika izlemeye zorladığı da vurgulanır. Yakılan yerleşimlerin yeniden inşası ile Balkanlar'dan gelen nüfusun iskânı konusu Yalova ölçeğinde, 1921 ve 1924 tarihli belgeler üzerinden birlikte izlenebilmektedir.

Makalenin katkısı, köy ölçeğindeki iskân kayıtlarıyla kasaba ve kaplıca sahasına ilişkin planları aynı tarihsel çerçevede karşılaştırmasıdır. Yalova'da sağlık ve konaklama yatırımları öne çıkarken çiftlikler, tarımsal üretim ve mübadillerin geçim ihtiyaçları önemini korumuştur. Kaplıca ekonomisinin gelişmesi de bu üretim ve geçim düzeniyle ilişkisi içinde ele alınmaktadır. Devlet başkanının ikameti, yabancı temsilcilerin kabulleri ve basın ziyaretleri ise yerel ihtiyaçlarla başlayan müdahalelerin ulusal ölçekte görünürlük kazanmasını sağlamıştır. Bu çalışmada vitrin kent kavramı, sağlık ve imar yatırımlarının bu yollarla yerli ve yabancı kamuoyuna sunulmasını ifade etmektedir. Sağlık kenti imgesi ise Yalova'nın basında ve resmî yayınlarda "su şehri" ve "banyo şehri" gibi nitelemelerle kaplıca, sağlık ve sayfiye yeri olarak tanımlanmasını ifade etmektedir. Bu ilişkiler, başkent ve sanayi yerleşmeleri kadar küçük kıyı kasabalarının da Cumhuriyet Dönemi şehircilik tarihindeki yerini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Çalışma, arşiv belgeleri, yardım ve tahkik raporları, planlar ve dönem basınının karşılaştırmalı incelenmesine dayanan nitel bir tarih araştırmasıdır. Literatür taraması ve yöntemin ardından bulgular, 1921'deki yıkım, mübadil iskânı ve 1926'ya uzanan uygulama sorunları, 1929–1938 arasındaki sağlık, ulaşım ve planlama müdahaleleri ile temsil başlıkları altında sunulmuştur. Tartışma bölümünde bulgular kentsel modernleşme, planlama bilgisinin yerel koşullarda yeniden yorumlanması ve vitrin kent kavramı üzerinden değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde çalışmanın kısıtları ve gelecek araştırma önerileri ele alınmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Yalova ve çevresindeki işgal, zorunlu göç ve tahliye süreçleri, savaşın yerleşim ve geçim düzeni üzerindeki etkileriyle birlikte incelenmiştir (Çelik, 2009; Sofuoğlu, 2002). Hilâl-i Ahmer rapor ve mecmualarının yayımları ile yardım faaliyetlerine ilişkin araştırmalar, bu dönemdeki barınma ve iaşe koşullarını izlemeye imkân vermektedir (Akgün ve Uluğtekin, 2020; Çevik ve Karakuş, 2018; Topçu ve İzgöer, 2020). Karabağ (2022) bu belgeleri Yalova ölçeğinde değerlendirerek 1921 tahliyesini ve muhacirlerin İstanbul'daki iskânını 1922'ye kadar izlemektedir. Mübadele literatürü ise zorunlu nüfus değişiminin siyasi ve toplumsal boyutlarının yanı sıra konut, üretim becerileri ve yerleştirme koşulları üzerinde durmaktadır (Arı, 2009; Cengizkan, 2004; Hirschon, 2005; Keyder, 2005; Yıldırım, 2006). Karabağ (2020) Yalova'daki mübadele uygulamalarını, M. Kaya (2007) ise İzmit Sancağı'nın on dokuzuncu yüzyıldaki iskân politikasını incelemektedir.

Cumhuriyet Dönemi şehircilik araştırmaları, kentsel müdahalelerin yasal ve kurumsal dayanaklarını, sağlıklı kent düşüncesini, mimarlığın temsil işlevini ve planlama bilgisinin yerel koşullarla ilişkisini tartışmaktadır (Akcan, 2012; Bozdoğan, 2001; Tekeli, 2023). Küçük kentlere ilişkin araştırmalarda sanayi yatırımlarıyla konut ve sosyal tesislerin birlikte düzenlenmesi öne çıkarken (Cengizkan, 2009; Tekeli, 2023, s. 30), Isparta ve Çanakkale örnekleri kamu yapıları, meydanlar, savaş sonrası onarım ve kentsel gelişim arasındaki ilişkileri göstermektedir (Çelebi Gürkan, 2019; Karataş, 2021). Sapanca üzerine yapılan basın incelemesi, küçük yerleşmelerin ulusal basındaki görünürlüğünü ele almaktadır (Sarıtunç, 2022). Tarihî kentsel peyzaj yaklaşımı da doğal çevre ile yapılı çevrenin kent kimliği içindeki ilişkisini değerlendirmeye imkân vermektedir (Perihan ve Aşur, 2020).

Yalova'ya ilişkin çalışmalarda sağlık, kaplıca ve imar süreçleri farklı kaynak gruplarından izlenir. Çakmak (2023, ss. 133–139), Yalova'daki sıtma mücadelesini 1926 tarihli Sıtma Mücadelesi Kanunu uyarınca kurulan teşkilat ve bataklıkların kurutulması çalışmaları üzerinden inceler. Akgün (2023, ss. 30–32) aynı süreci kaplıca ve çiftlik yatırımlarıyla birlikte, Yalova'yı çağdaşlaşmanın örnek kenti yapma çabasının parçası olarak değerlendirir. Karabağ ve Ersevinç (2021) 1929–1938 arasında Atatürk'ün Yalova ziyaretlerini dönem gazeteleri ve arşiv belgeleri üzerinden ayrıntılandırır. Seçkin (2023) ise imar sürecini İstanbul Belediyesi İmar Bürosunun çizimleri üzerinden ele alır.

Mevcut çalışmalar Yalova'nın işgal, iskân, sağlık ve imar tarihinin farklı boyutlarını aydınlatmaktadır. Bu makale, köy ölçeğindeki iskân kayıtlarını kasaba ve kaplıca sahasına ilişkin planlarla karşılaştırarak 1921–1938 arasındaki yerleşme, geçim ve sağlık meselelerini birlikte değerlendirmektedir.

3. YÖNTEM

Kaynaklar üç dönemin sorularına göre seçilmiştir: 1921'deki yıkım ve tahliye için muhacir ifadeleri, Müttefiklerarası Tahkik Heyeti, Gehri ve Hilâl-i Ahmer raporları; 1924–1925'teki iskânı incelemek için sevk ve arazi dağıtımı kayıtları, uygulama sırasında ortaya çıkan sorunları izlemek için ise Ocak 1926'ya kadar uzanan uyuşmazlık yazışmaları; 1929 sonrasındaki müdahaleler için idarî kararlar, planlar ve basın haberleri (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA], 1922, 1924a, 1924b, 1924c, 1926, 1929, 1930, 1935, 1936). 1921–1929 dönemi için Osmanlı Türkçesi belgelerinin görüntüleri esas alınmış, belirsiz okumalar (?) işaretiyle korunmuştur. Genel tahsis ölçütlerinin değerlendirilmesinde İskân Tarihçesi (1932), kasaba planının değerlendirilmesinde ise Oran'ın (1938) Arkitekt'te yayımlanan

raporu kullanılmıştır. Görseller Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Yalova Kent Müzesi ve Fonds Henri Prost koleksiyonlarından alınmıştır.

Basın incelemesinde Cumhuriyet, Milliyet, Akşam ve Vakit gazetelerinin seçilmiş nüshaları kullanılmıştır. Gazete nüshaları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığının dijital arşivi (https://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/) üzerinden tarih sırasına göre taranmıştır. Bu arşivde bulunamayan veya okunaklı olmayan nüshalar için Gaste Arşivi'nden (https://www.gastearsivi.com/) yararlanılmıştır. Metinde kullanılan haberlerin tarih aralığı 20 Ağustos 1929–8 Temmuz 1938'dir. Seçim Atatürk'ün ziyaretleri, kaplıcalar, imar, sağlık, iskele ve ulaşım ile resmî kabuller çevresinde yapılmıştır. Yalova'ya ilişkin bu konu başlıkları, haberleri değerlendirme ölçütü olarak kullanılmıştır. Haberlerdeki tarih, kurum, kişi ve miktar bilgileri, karşılığı bulunan arşiv kayıtları ve başka haberlerle karşılaştırılmıştır. Basının "asrî şehir" ve "banyo şehri" gibi nitelemeleri ise yatırımların kamuoyuna sunuluşunu anlamak için değerlendirilmiştir. Dönemin resmî tanıtım yayını La Turquie Kemaliste'in 1934–1938 arasındaki sayıları da Yalova'nın yabancı okura nasıl sunulduğunu izlemek için taranmıştır. Karşılaştırmalı çözümlemede aynı olaya ilişkin bilgi, olanaklı olduğu ölçüde farklı türden en az iki kayıtta izlenmiştir. Raporlar belgeyi düzenleyen makamın gözlemleri ve amaçlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Hane, nüfus, dönüm ve ağaç sayıları ortak bir birime dönüştürülmeden belgedeki biçimiyle aktarılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. İşgal, Yıkım ve Demografik Kırılma (1921)

Mondros Mütarekesi sonrasında başlayan işgal sürecinde İzmir'den Marmara Havzası'na yayılan askerî harekât Yalova ve çevresini de etkilemiş, 1921 baharında Yalova-Gemlik-Armutlu hattındaki şiddet olaylarına ilişkin bildirimler artmıştır. Bunun üzerine bölgeye Müttefiklerarası Tahkik Heyeti ile Uluslararası Kızılhaç temsilcisi Maurice Gehri gönderilmiştir. Hazırlanan raporlarda Yalova-Gemlik-Armutlu hattında köylerin tahrip edildiği, sivil can kayıplarının yaşandığı ve bölge halkının sahil şeridine yöneldiği belirtilmektedir (Gehri, 1921; Reports on Atrocities, 1921).

General Franks, Albay Rolletto ve Yarbay Vieg'den oluşan Müttefiklerarası Tahkik Heyeti, 23 Mayıs 1921 tarihli raporunda ziyaret ettiği alanı "yaklaşık kırk köy barındıran, bunların otuz beşi tamamen Türk nüfuslu dağlık bir yarımada" olarak tanımlar. Rapora göre Umurbey, Yalova, Akköy ve Samanlı dışındaki bütün Müslüman köyleri iki aydan kısa bir süre içinde terk edilmiş, çoğu da yağmalanıp yakılmıştır (Reports on Atrocities, 1921, ss. 2–3). Dağlara sığınan nüfusun akıbeti için kesin rakamların verilemeyeceğini belirten heyet, geriye Yalova, Akköy ve Samanlı'da yaklaşık altı yüz Müslümanın kaldığını kaydeder (Reports on Atrocities, 1921, ss. 3–5). Gehri ise Yalova çevresinde on altı köyün yakıldığını, sağ kalan az sayıdaki kişinin Yalova kasabasına, Samanlı'ya ve Akköy'e sığındığını kaydeder ve bölgedeki yaklaşık altı bin kişilik nüfusun geri kalanının ortadan kaybolduğunu belirtir (Gehri, 1921, s. 733).

Aynı günlerde bölgede bulunan tarihçi Arnold J. Toynbee, Manchester Guardian muhabiri sıfatıyla Yalova ve Gemlik kıyılarına gitmiş, eşi Rosalind Toynbee ile birlikte 24–25 Mayıs 1921 tahliye seferine katılmıştır. Arnold Toynbee, Mayıs ve Haziran 1921'de Marmara çevresindeki gezilerinde eşiyle birlikte evlerin yakılıp yağmalandığını gördüklerini ve yakın zamanda ölen insanların cesetleriyle karşılaştıklarını yazmıştır (Toynbee, 2007, s. 316). Gehri ise 16 Mayıs'ta Kapaklı'da sekiz kişinin cesedine rastladıklarını kaydetmiştir (Gehri, 1921, s. 729). Rosalind Toynbee, babasına yazdığı 28 Mayıs 1921 tarihli mektupta Gehri'nin verdiği bilgilere dayanarak Yalova çevresinde altı hafta önce 16 Müslüman köyü bulunduğunu, mektubu yazdığı sırada ise geriye kalan köy sayısının 1¾ olduğunu aktarmıştır. Altı hafta önce 7.000 olarak verilen Müslüman nüfustan tahminen 1.500 ya da daha az kişinin hayatta kaldığı belirtilmiştir (Çufalı, 1998, s. 35). Hilâl-i Ahmer raporu ise ayrı bir veri sunar: Yalova çevresindeki on altı köyde 840'ı aşkın hanenin yandığı ve çok sayıda sivilin hayatını kaybettiği bildirilmiştir (Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1339/1923, ss. 109–110).

Müttefiklerarası Heyet, Gülnihal vapurunda

Yalova sahilinde vapura binmeyi bekleyen muhacirler

Gülnihal vapuruna binen muhacirler

Gülnihal vapurunda muhacirler

Şekil 1. 1921 Yalova-Samanlı Dağları hattında tahliye

Not. Üst sağdaki fotoğraf Arnold Toynbee tarafından çekilmiştir. Kaynak: Uluslararası Kızılhaç Komitesi Arşivi (ICRC) (1921).

Muhacir beyannameleri ise yıkımı aile ölçeğinde anlatmaktadır. Aşağıda aktarılan ifadeler, aynı fonda yer alan ve Yalova kazasına ait yirmi sekiz beyannameden oluşan bir seriden seçilmiştir. Gacık köyünden Seher, kocası Kürd Garib'in Kirazlı köyünde Yunanlılar tarafından öldürüldüğünü bildirmiştir. Mayıs 1921'de "Yunanlıların zulme ve işkencelerine tahammül edemeyerek Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla" ve hiçbir eşya getiremeden İstanbul'a geldiğini, yüz haneli köylerinde "mekteb ve cami kamilen ihrak" edildiğini de kaydettirmiştir (BCA, 1922, Belge No. 2.31). Aynı köyden, elli beş yaşındaki sepetçi Ahmed oğlu Mustafa bölgenin uğradığı tahribatı şu sözlerle aktarmıştır: "Yalova Kazası 400 küsur haneyi ve karyemiz 200'ü mütecaviz hane ve 1500 nüfusu havi olub Yunaniler tarafından kısmen ihrak edilmiştir". Ailesinin izlediği yolu "Biz bundan korkarak köyden kazaya hicret ettik" cümlesiyle özetlemiş, yanlarına "yalnız birkaç çamaşır ve bir yatakdan maada hiçbir eşya" getiremediklerini eklemiştir (BCA, 1922, Belge No. 2.23). Seher köyü yüz haneli olarak anarken Ahmed oğlu Mustafa iki yüzü aşkın hane bildirmiştir. Kurtköy'den Receb oğlu Ali köyünün hâlini "camii, mektebi, hamamı, kahveleri ve dükkanları ve bilumum emlakini kamilen ihrak ve emvali gasb olunmuşdur" ifadesiyle bildirmiştir. Aynı beyannamede hasar yekûnu iki milyon lira olarak tahmin edilmiştir (BCA, 1922, Belge No. 2.10). Kurtköylü on altı yaşındaki Kayışoğlu Hasan ayrılışı tek cümleye sığdırmıştır: "Mart 1337 tarihinde Yunanilerin karyemizi ihrakı ve tahribi üzerine Dersaadet'e iltica eyledik" (BCA, 1922, Belge No. 2.9). Sultaniye'den Mehmed oğlu Musa "Mart 1337 [1921] tarihinde kayıkla İstanbul'a geldim... Beraberimde bir yatak bir yorgan getirebildim" diyerek göç koşullarını aktarmıştır (BCA, 1922, Belge No. 2.15). Gacık'tan Hamzaoğullarından Mustafa bin Ali Ağa ise Kasım 1920'de köyden çıkıp Mayıs 1921'e kadar Yalova'da akrabasının yanında kaldığını bildirmiş, "Eşya-yı zatiyemizden ancak dört yorgan ve bir yatak getirebildik" diye eklemiştir (BCA, 1922, Belge No. 2.17). 2.20, 2.21 ve 2.22 numaralı beyannameler ise Yalova ve çevresinde gerçekleşen hasarı tek ve aynı kalıpla kaydetmiştir: "Yunaniler tarafından tamamıyla tahrib edilmiştir" (BCA, 1922, Belge No. 2.20; 2.21; 2.22).

Hilâl-i Ahmer, 1921 ilkbaharında Yalova, Gemlik ve Armutlu hattından vapurlarla İstanbul'a muhacir taşımıştır. Gehri'ye (1921, s. 735) göre Mayıs 1921'de bu hattan İstanbul'a 2.935 muhacir sevk edilmiştir. Tahliye edilenlerin 1.250'sini çocuklar oluşturmuştur. Tahliye fotoğrafları Şekil 1'de yer almaktadır.

4.2. Mübadil İskânı ve Uygulama Sorunları (1924–1926)

Savaş sonrasında Yalova'da yerleşim meselesi, mübadeleyle gelecek nüfusun barındırılması ve üretime katılması sorunuyla genişlemiştir. 30 Ocak 1923 tarihli Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme, zorunlu nüfus değişiminin hukukî temelini oluşturmuştur (Soysal, 1989, s. 177). Türkiye'de iskânın yürütülmesi için oluşturulan on mıntıkadan yedincisi, Yalova'yı da içine alan İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir ve Kütahya çevresini kapsamaktaydı (Arı, 2009, s. 53).

Yerleştirme yerlerinde kullanılabilir konut bulunmaması, ev yapımı için destek ve taahhüt usullerini gündeme getirmiştir (Arı, 2009, ss. 115–116). Kocaeli çevresinde 1924'ün ilk yarısında Hilâl-i Ahmer'in yaklaşık iki yüz baraka yapımına katkısı bu ihtiyacın bir göstergesidir (Sarı, 2016, s. 491). Bununla birlikte bir aileye arazi ayrılması, evinin de hazır olduğu anlamına gelmemekteydi. 17 Haziran 1924 tarihli şifre telgrafı, sevkten önce barınma yükümlülüğünün nasıl belirlendiğini göstermektedir. Vekâlet, Atina'daki Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk delegesinden Vodina ve Filorina kasabaları ahalisinden kaç hane ve nüfusun, Yalova'da "hâne inşâsını taahhüd itmek şartıyla" iskânı kabul edeceğinin araştırılmasını istemiştir (BCA, 1924a). 29 Eylül 1924 tarihli Yedinci Mıntıka raporunda Safran'a on beş hanede elli beş nüfuslu Vodina ve Karacaova muhacirlerinin yerleştirildiği ayrıca kayıtlıdır. Aynı raporun hülâsası, geçici ev ve çadırlarda kalan muhacirlerin bunlar ellerinden alınmadıkça ev yapımına girişmediğini belirterek idarenin taahhüdü yerine getirtme güçlüğünü dile getirir (BCA, 1924b).

İskân mevzuatı yeni yerleşim yerinin belirlenmesini sağlık, topografya, morfoloji ve jeoloji ölçütlerine bağlamıştır. Ormanlık alanlardan ve sağlık bakımından sakıncalı yerlerden uzak durulması, ulaşım, pazar ve altyapı imkânlarının gözetilmesi de öngörülmüştür (İskân Tarihçesi, 1932, ss. 13–14). Yedinci Mıntıka raporundaki sıtma, su ve arazi değerlendirmeleri bu ölçütlerin saha karşılığıdır.

8 Kasım 1923 tarihli ve 368 sayılı Mübadele, İmar ve İskân Kanunu (1923, m. 1, 18) çerçevesinde yardıma muhtaç ve çift hayvanı bulunmayan hanelere hayvan, ziraat aleti ve tohumluk dağıtılması öngörülmüştür. Aynî yardımın mümkün olmadığı durumlarda ise tohumluk için 75, çift hayvanı için 100 ve zirai aletler için 50 liraya kadar nakdî destek verilmesi karara bağlanmıştır (İskân Tarihçesi, 1932, ss. 27–28). Ortalama beş nüfuslu bir çiftçi ailesine dağıtılacak arazi ve ağaç miktarları da belirlenmiş olup (İskân Tarihçesi, 1932, s. 30), bu dağıtım ölçütleri Tablo 1'de özetlenmektedir. Tablo, Yalova'daki fiilî dağıtımın değerlendirilmesinde esas alınabilecek genel tahsis ölçütlerini vermektedir.

Tablo 1. Ortalama bir çiftçi ailesine dağıtılacak arazi ve ağaç miktarları

Arazi/Ağaç Türü	Asgari	Azami
Hububat arazisi ("vasati") (dönüm)	75	100
Tütün tarlası (dönüm)	13	18
Sebze bahçesi (dönüm)	7,5	12,5
Bağ (dönüm)	8	12,5
Zeytin ağacı	120 adet	150 adet

Not. Kaynak: İskân Tarihçesi (1932, s. 30).

Mübadillerin Yalova ve çevresine yerleştirilme süreci, köy ölçeğinde en ayrıntılı biçimde 29 Eylül 1924 tarihli Yedinci Mıntıka raporunda izlenebilmektedir. Rapor önce yıkımın ölçeğini ortaya koyar: Safran "150 hânelik bir Rum köyü iken ancak 8 hâne kalmışdır", Hacı Mehmed Çiftliği "8 hânesi kalmış 130 hânelik bir Rum köyüdür", Koru ise "tamamıyla tahrîb idilmiş 350 hânelik bir Rum köyü" olarak tarif

edilir. Bu köylerde yapı stoku neredeyse bütünüyle ortadan kalkmıştır. Ardından yeniden kuruluşun nasıl yürütüldüğü anlatılır: üç ayrı yerden gelen haneler Koru sahasında birleştirilmiş, "ceman 134 hânelik umum mahalleri tefrîk ve ber-mûceb-i talimât tevzî ve köy planı tatbîk idilmişdir" kaydı düşülmüştür. Rapor, köylülerin birleşme isteğini "katliama marûz kaldıklarından muhâcirîn-i merkûme ile birleşmek ve berâber köy tesîs itmek arzusunu izhâr eylediklerinden" sözleriyle kayda geçirmiştir. Rapora göre birleşmek isteyen köylülerin olağan iskân usulüne alınması, eski köylerindeki haklardan vazgeçmelerine bağlanmıştır. Koru'nun elinde kalan 10.000 kök zeytin ile bağ, dutluk, meyveli ağaçlar ve her tür ziraate elverişli 8.000 dönüm arazi de aynı maddede kaydedilmiştir (BCA, 1924b).

Rapor Kadıköy'ü, ipekçilik ve sebze yetiştiriciliğiyle de geçinen bir Rum köyü olarak tanıtır. Buraya Sarışaban ve Kurtköy'den gelen haneler yerleştirilmiş, iki köyün arazisinin birlikte kullanımı kabul edilmiştir (bkz. Ek-1). Raporda Kurtköy ile Kadıköy'ün toplam arazisi 19.000 dönüm olarak belirtilmiştir. Belge, Samanlı Deresi'nin az bir çabayla Baltacı Çiftliği ve Kadıköy'e kadar küçük deniz taşıtlarına elverişli hâle getirilebileceğini de kaydeder (BCA, 1924b).

Köy ölçeğindeki bu kayıtların yanı sıra rapor, iskânın bölge genelinde karşılaştığı ortak güçlükleri de belgelemektedir. Raporda arazi dağıtım işlerinin yavaş ilerlediği görülmektedir. Ağustos sonlarına doğru işe başlayan Karamürsel ve Yalova arazi taksim komisyonları, rapor tarihine kadar yalnız Karamürsel'e bağlı Merdigöz ile Yalova'ya bağlı Elmalı'da altışar bin dönüm arazi taksim edebilmiştir. Ölçümün tamamlanması da fiilî dağıtım anlamına gelmemektedir. Merdigöz'de ölçülen altı bin dönümün ancak 1.600 dönümü muhacirlere fiilen verilebilmiştir (BCA, 1924b).

Bölgedeki tahribat yalnızca işgal ve savaş yıllarından kalma değildir. İskânın sürdüğü yıllarda zeytinlik alanlarda çıkan yangınlar da kayıtlara geçmiştir. Yedinci Mıntıka raporuna göre Koru köyünün doğusundaki 5.000 zeytin ağacı, belgenin yazılmasından yirmi beş gün önce (yaklaşık Eylül 1924 başında) yakılmıştır. Kılınç, Laledere ve Şakşak zeytinlikleri de benzer tahribata uğramıştır (BCA, 1924b). Rapor yangınları kimin çıkardığını belirtmemektedir.

Raporun yerleşim yeri seçiminde düzenli biçimde andığı bir başka ölçüt sağlık koşullarıdır. Rapora göre Demirciören'den gelen 80 hane Elmalı'dan Hacı Mehmed Çiftliği'ne nakledilmiştir. Demirciören'den kalan 14 hane ile Yassıören'den 49 hane Elmalı'da kalmakta ısrar etmiştir. Köyde ayrıca 27 hane "Hanya Lazları" olarak kaydedilmiştir (BCA, 1924b). Elmalı başlığı altında birleştirilmesi önerilen köyler sayılırken Sultaniye için "40 hâneden ibâret iken malaryadan bugün 12 hâneye tenzîl iden Dağıstan muhâcirlerinin ikâmet itdikleri" kaydı düşülmüştür. Aynı cümlede Kazımiye (Yoğurthan) "tamâmıyla mazarratlı bir mahalde kâin" eski bir Türk köyü olarak tanıtılarak Elmalı'nın bu iki köyle birleştirilmesinin onların sağlığının korunmasını da mümkün kılacağı belirtilir (BCA, 1924b). Belge, hane sayısındaki azalmanın ne kadarının ölümden ne kadarının köyden ayrılmadan kaynaklandığını söylemeksizin gerilemeyi sıtmaya bağlamakla yetinir. Hacı Mehmed Çiftliği'ne ilişkin sağlık raporunda çevre koşullarının sağlığa elverişsiz olduğu ve bazı köylülerde sıtma saptandığı belirtilmiştir. Bu nedenle köylülerin gecikmeden Safran'a nakledilmesi gerekli görülmüştür (BCA, 1924b; Karabağ, 2020, ss. 301–303).

Köy kayıtları ve saha koşulları üzerine kurulu bu tespitler, raporun sonundaki genel değerlendirmeye zemin oluşturur. Raporun hülâsasında, nüfusu azalmış, güvenliği sağlanamayan veya sağlığa elverişsiz yerlere kurulmuş köylerin birleştirilmesi, böylece iki yüz ile dört yüz haneli yerleşmeler oluşturulması önerilir. Mıntıka müdiriyeti, okul ve diğer ortak hizmetlerin ancak bu büyüklükteki köylerde gelişebileceği görüşündedir. Dağınık yerleşmeyi eleştiren bu değerlendirme, idarenin kurmak istediği köy düzenini anlatır (BCA, 1924b). 9 Mart 1924 tarihli bir başka kayıtta da yanmış olan Armutlu'ya mübadil yerleştirilmeden önce ölçüm ve plan hazırlanması gerektiği belirtilmiştir (Cengizkan, 2004, s. 37).

Yedinci Mıntıka raporunda, arsa dağıtımı yapılan köylerde ev temellerinin cadde ve sokaklara ayrılan alana taştığı kaydedilmiştir. Köy planlarının uygulanmasından jandarma ile ihtiyar heyetinin sorumlu tutulması istenmiştir. Rapor, iskânı bir devlet işi olarak ele almış ve imardan sorumlu makamların da sürece katılmasını önermiştir (BCA, 1924b). Raporda ele alınan yerleşimlerin konumları Şekil 2'de, seçilen yerleşimlere ilişkin ayrıntılı arazi ve iskân kayıtları Ek-1'de gösterilmiştir.

İskân sürecinin sonraki aşamalarında da çeşitli uyuşmazlıklar kayda geçmiştir. Koru'ya yerleştirilen Drama'nın Pazarlar köyü muhacirleri, 18 Ekim 1924 tarihli telgraflarında köyün zeytin mahsulü için bir mültezimle yapılmış mukavelenin henüz feshedilmediğini ve mültezimin zeytinleri toplamak istediğini bildirmiştir. Bu yolla "fukarâ halkımızın yegâne istinâdgâhı olan bu mahsûl"ün ellerinden çıkmakta olduğunu belirten muhacirler, kaymakamlığa yaptıkları başvurudan sonuç alamadıklarını da kaydederek mukavelenin feshini istemişlerdir (BCA, 1924c). Telgraf köye üç ay önce iskân edildiklerini kaydettiğine göre bu tarih, 29 Eylül 1924 tarihli Yedinci Mıntıka raporunun Koru maddesindeki yerleştirme kaydıyla uyuşmaktadır.

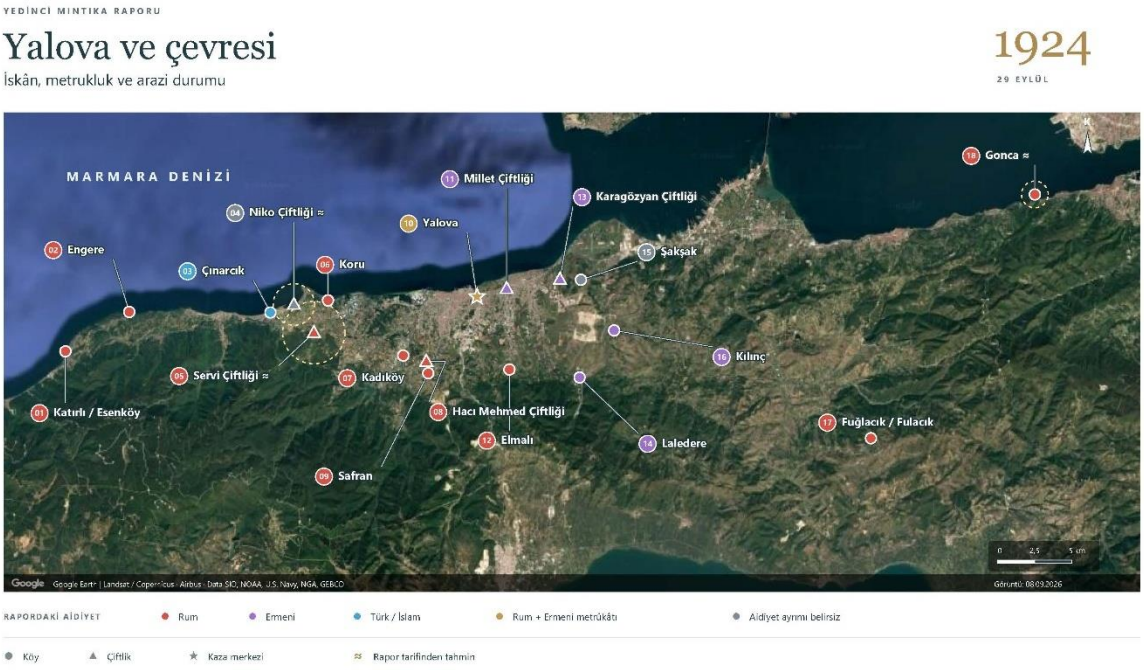

Şekil 2. 1924 iskân raporundaki yerleşimlerin şematik gösterimi

Not. Yerleşimler batıdan doğuya numaralandırılmış, aidiyet raporun kaydına göre renklendirilmiştir. ≈ ile gösterilen çiftliklerin konumu rapordaki tariften tahmin edilmiştir. Harita yazar tarafından hazırlanmıştır. Altlık Google Earth'ten alınmıştır (Landsat/Copernicus, Airbus, Data SIO, NOAA, U.S. Navy, NGA, GEBCO). Kaynak: BCA (1924b).

Hacı Mehmed Çiftliği'ne yerleştirilen Drama Demirciören mübadilleri ise iki sorunu birlikte dile getirmiştir. Mahallî tevzî-i arâzi komisyonunca kendilerine verilen arazinin bir bölümü üzerinde Paşaköy'ün eski ahalisi tasarruf iddiasında bulunurken, muhacirler hayvanları için ayrı bir mera bulunmadığından Baltacı Çiftliği müştemilatından ve köyleriyle hemhudut olan çiftlik arazisinden bedeli mukabilinde arazi istemişlerdir. Kocaeli valisi hayvan varlığını gerekçe göstererek talebi destekleyici biçimde merkeze aktarmış, kararı vekâlete bırakmıştır (BCA, 1926). Dahiliye ile Maliye vekâletleri arasındaki yazışmayı içeren dosyada talebin ne yolda sonuçlandığı kayıtlı değildir. Sözlü tarih anlatıları bu resmî tabloyu tamamlamaktadır. Arif Atılgan, Hacı Mehmed'e gelen ailelerin yeni iklim ve ürünlere uyum sağlamakta zorlandıklarını, tütün, bağ ve hayvan varlığının yeni hayatta belirleyici olduğunu aktarır (Atılgan, 2015).

Fatma Kanat'ın anlatısına göre ailesi Hacı Mehmet Ovası yakınında üç ay çadırda kalmıştır. Kanat, bu sırada ishal salgını yaşandığını ve annesi Zeliha'nın burada hastalanarak öldüğünü aktarmıştır. Aile,

Koru'ya yerleştikten sonra bir ev yapmış ve Kanat'ın babası tütüncülüğü sürdürmüştür (Özsoy'dan akt. Mübadele Günlüğüm, 2022).

Telgraf ile Yedinci Mıntıka raporunun ilk sayfası Şekil 3'te gösterilmiştir.

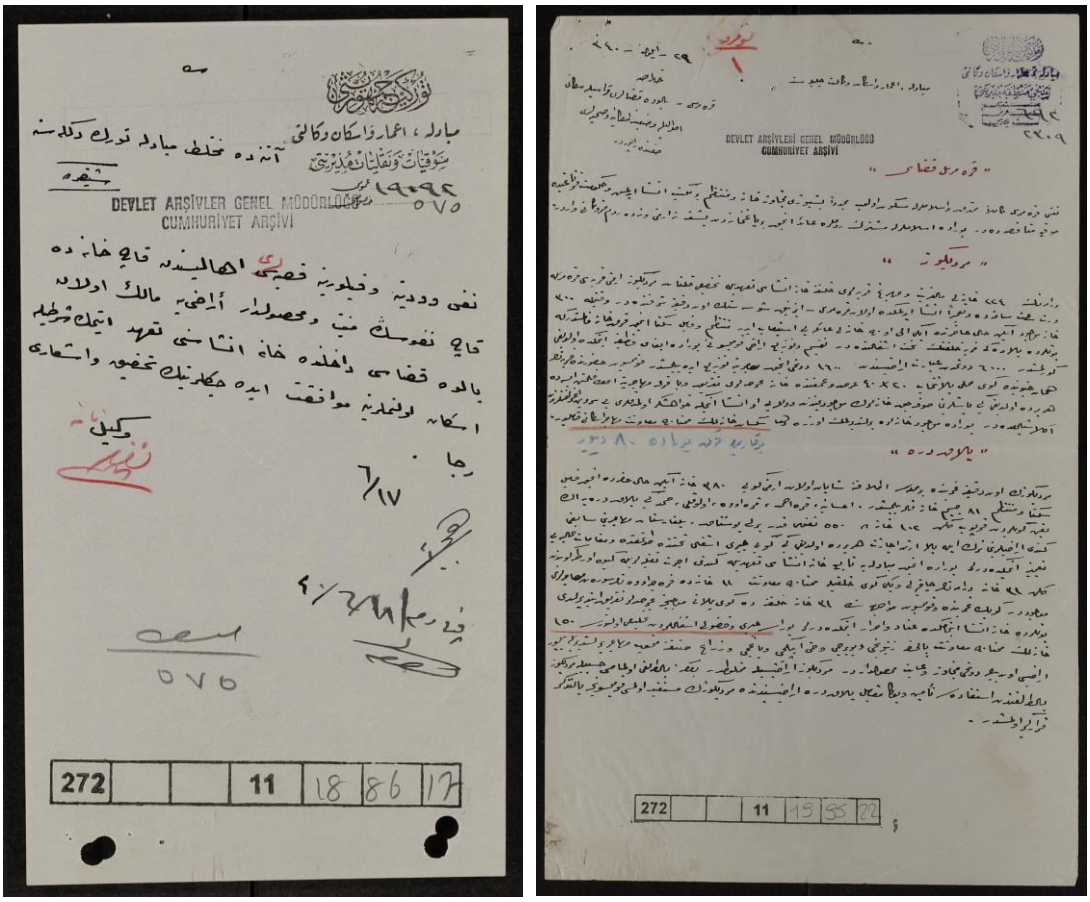

Şekil 3. 17 Haziran 1924 tarihli iskân telgrafı ve 29 Eylül 1924 raporunun ilk sayfası

Not. Solda 17 Haziran 1924 tarihli iskân telgrafı, sağda 29 Eylül 1924 tarihli Yedinci Mıntıka raporunun ilk sayfası. Kaynak: BCA (1924a, 1924b).

4.3. Sağlık, Ulaşım ve Planlama (1929–1938)

1924 iskân raporunda yerleşim koşulları içinde değerlendirilen su ve sağlık sorunları, 1929 sonrasında kasaba ve kaplıca sahasındaki imar çalışmalarında da öne çıkmıştır. 839 sayılı Sıtma Mücadelesi Kanunu bataklık ve su birikintilerinin ıslahını düzenlemiştir. 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, şifalı suların denetimi ile muhacirlerin sağlık işlerini devletin görevleri arasında saymıştır (Sıtma Mücadelesi Kanunu, 1926; Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1930, m. 3). Aynı kanunun 262–263. maddeleri şehir planlarıyla ilgili yükümlülükler getirirken kaplıca mahallerini nüfustan bağımsız biçimde ele almış, 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu belediyelerin plan hazırlatma görevini düzenlemiştir (Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, 1933, m. 2). Yalova'daki yatırımlar bu hükümlerin çizdiği çerçevede yürütülmüştür.

Yalova'nın yeniden imarını gerektiren koşulların başında yerleşimin su rejimi gelmektedir. Cumhuriyet'in 31 Ağustos 1929 tarihli haberi, Menderek civarında bataklık teşkil eden Samanlı ve Yalova derelerinin mecralarının tanzim edileceğini, böylece ova ve arazinin iskasının sağlanacağını bildirir. Gazeteye göre bu çalışma, hekimsizlik yüzünden ağırlaşan bölge halkının sağlık durumunu da kökünden ıslah edecektir. Aynı haber, iş için mütehassıs su mühendislerinin getirilerek faaliyete geçirildiğini kaydeder (Reşit Süleyman, 1929, s. 1). Dere mecralarının düzenlenmesiyle sağlık koşullarının aynı kayıtta anılması, bataklığın imar kararlarını doğuran bir sorun olarak görüldüğünü göstermektedir.

Yapılı çevrenin durumu da basına yansımıştır. Cumhuriyet, kaplıca sahasını gezenlerin izlenimini "Buraları bir hafta evvel gezenler Pompei harabesini görüyormuş gibi bir teessür duyarlardı" sözleriyle nakleder (Reşit Süleyman, 1929, s. 1). 2 Eylül 1929 tarihli Milliyet kaplıcalar bölgesini "Harap, Bakımsız ve Metruk" ifadeleriyle niteler ve büyük otel, gazino ve köşklerin tamire muhtaç olduğunu, yolların bozuk bulunduğunu ve ziyaretçilerin yataklarını yanlarında getirdiğini yazar ("Gazi Hz. gelecek seneyi nerede geçirecekler?," 1929, s. 1). Vakit'in 1934 tarihli bir yazısı da kasabanın önceki hâlini "sıtmalı ve bataklık bir yer" olarak tanımlar ve "eğri böğrü ve daracık" sokakları yüzünden senelerce "fena manzaralı bir köy halinde" kaldığını belirtir (Ragıp Kemal, 1934, s. 6).

Bu koşullar 1929 yazında Atatürk'e iletilmiştir. Sorunları aktarmak üzere Yalova'dan yola çıkan bir heyet 14 Ağustos 1929'da Büyükada'ya giderek durumu Atatürk'e anlatmış ve onu kente davet etmiştir (Akgün, 2023, s. 30; Akyol, 2005, ss. 15–16). Atatürk, davetin ardından Ertuğrul yatıyla 19 Ağustos 1929 günü Yalova'ya ulaşmıştır. Aralarında Şükrü Kaya'nın da bulunduğu beraberindeki heyetle kaplıcalara gitmiştir. Cumhuriyet'in aktardığına göre "kaplıcaların tekâmülü için çok kıymetli irşadatta" bulunmuştur. Deniz kenarındaki Baltacı Çiftliği'nde muhacirlerin durumuyla ilgilendikten sonra aynı akşam yatına dönmüştür ("Gazi Hz.: Dün Yalo[v]ayı teşrif buyurdular," 1929, s. 1; Akyol, 1998, s. 25).

Kaplıcaların imar programı bir hafta içinde basına yansımıştır. Milliyet'in 27 Ağustos 1929 tarihli haberi kaplıcaların imarına Seyrisefain müdir-i umumîsi Sadullah Bey'in nezaret ettiğini, yetmiş kadar usta ve amelenin sahada çalıştığını ve Kocaeli Vapuru'nun malzeme taşıdığını bildirir ("Yalovanın imarı: Oteller inşasına başlanıyor," 1929, s. 1). Ertesi gün aynı gazete Sadullah Bey'in "Gazi Hz.lerinin emirleriyle Yalovayı, bir banyo şehri haline ifrağa çalışıyoruz" sözlerine yer vermiştir. Gazete ayrıca yüzlerce amelenin çalıştığını, Seyrisefain'in birçok gemisinin malzeme taşıdığını ve imar için bir milyon liralık tahsisat verildiğini yazmıştır ("Yalovanın imar ve ihyası," 1929, s. 1).

Cumhuriyet'in daha önce anılan 31 Ağustos 1929 tarihli haberi programın kapsamını tek bir kayıtta toplar. Haber Yalova'yı "kaplıcaları, otelleri, elektrik ve telsizi ile asrî bir şehir" olarak duyurur. Gazete, sahada elektrikçi, demirci, duvarcı ve marangoz olmak üzere "muhtelif dört yüz Türk san'atkârı"nın çalıştığını, kuvvetli bir motorla elektrik ve telsiz tertibatının kurulduğunu, sıcak ve soğuk suların demir borularla menbalarından getirilip ihtiyat tanklarına alındığını ve kaplıcayı Yalova'ya bağlayan on iki buçuk kilometrelik şosenin asfalta çevrilmesinin kararlaştırıldığını yazar (Reşit Süleyman, 1929, ss. 1–2). Ertesi gün Akşam, Yarımca suyunun iki bent, borular ve tazyikli depolar aracılığıyla banyolara getirilip tesisatla evlere taksim edildiğini bildirmiştir ("Beş ev, banyolar tamir edildi elektrik tenviratı başladı," 1929, s. 1). Milliyet'in 27 Ağustos'ta yaklaşık yetmiş çalışandan, ertesi gün "yüzlerce amele"den, Cumhuriyet'in ise 31 Ağustos'ta dört yüz sanatkârdan söz etmesi, sahadaki iş gücünün birkaç gün içinde artırıldığını düşündürmektedir.

Bu işlerin yürütümü için 1929 yazında yabancı uzmanlığa da başvurulmuştur. Ağustos sonunda Ankara'da bulunan mimar M. Örley Yalova'ya davet edilmiş ve sahada tetkike başlamıştır ("Yalovanın imarı: Mimar M. Örley Yalovaya gitti," 1929, s. 2). Bataklıkların kurutulması, ormanların ıslahı ve asfalt yolların yapımı işlerinin kendisine havale edildiği de kaydedilmiştir.

Yalova'nın idarî konumu aynı yıl değiştirilmiştir. Yüzyılın başlarında kaza merkezi olan Yalova, 1926'da 877 sayılı Teşkilâtı Mülkiye Kanunu'yla nahiye statüsüne geçirilmiştir (Teşkilâtı Mülkiye Kanunu, 1926, cetvel 2). 20 Kasım 1929 tarihli kanun layihasının ardından 2 Aralık 1929'da kabul edilen 1533 sayılı kanunla, Kocaeli Vilayeti'nin Karamürsel kazasına bağlı Yalova nahiyesi yeniden kaza hâline getirilerek İstanbul Vilayeti'ne bağlanmıştır. Kanun 9 Aralık 1929'da yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Yalova'nın Kaza Haline Konulmasına Dair Kanun, 1929; BCA, 1929). Bu kararla İstanbul Vilayeti'ne bağlanan Yalova'da sonraki planlama kararlarının İstanbul Belediyesi eliyle yürütülmesinin de zemini oluşmuştur.

Basında duyurulan işler bir yıl içinde resmî metne geçmiştir. 2 Nisan 1930 tarihli ve Mustafa Kemal imzalı kararname, Yalova ve havalisindeki bataklıkların kurutulmasını ve derelerin ıslahını karara

bağlamıştır (BCA, 1930). Kaplıca sularının tıbbî niteliği de aynı dönemde incelemeye konu olmuştur: 11 Eylül 1929'da Darülfünun Fen Fakültesi kimya öğretim üyelerinden oluşan bir heyet suların yerinde analizini gerçekleştirmiştir (Akyol, 2005, s. 37). 1932'de Cumhuriyet'e gönderdiği mektupta Dr. Ömer Nazım, Bursa sularıyla karşılaştırma tartışmasına katılarak "Yalova suyu bir çok hastalıklar için Bursa kaplıca sularından çok fazla bir hassai şifaiyeyi haizdir" değerlendirmesini yapmıştır (Ömer Nazım, 1932, s. 4).

Ulaşım altyapısı da eşzamanlı olarak ele alınmıştır. 21 Ağustos 1931 tarihli Cumhuriyet haberinde iskelenin gündelik hareketi "Yalova iskelesi her gün büyük bir canlılık manzarası arzediyor" cümlesiyle özetlenir. Haberde vapur görünür görünmez başlayan hareket, sıraya dizilen otomobiller ve Bursa'ya giden yolcular aktarılır (Bilâl, 1931, s. 3). 1932'de Vakit'te yayımlanan bir başmakale, banyoların Marmara sahiline yarım saatlik bir asfalt yolla bağlı olduğunu, iskeleye çıkar çıkmaz yolcuları kaplıcalara taşıyacak otomobil ve otobüslerin hazır bulunduğunu yazar (Mehmet Asım, 1932, s. 1). Dönem basınının imar çalışmalarına ayırdığı sayfalar ile iskelenin 1930 tarihli görünümü, bu sürecin görsel kaydını oluşturmaktadır (bkz. Şekil 4 ve Şekil 5).

Şekil 4. Yalova'daki imar çalışmalarına ilişkin dönem basını

Not. Kaynak: solda "Yalovanın imarı: Oteller…" (1929), sağda Ömer Nazım (1932).

Şekil 5. Yalova İskelesi ve kıyı çevresi (20 Mayıs 1930)

Not. Kaynak: Yalova Kent Müzesi Arşivi.

4.3.1. Kaplıca Sahasının Planlanması: Prost ve Termal Otel

Kaplıca sahası, kasabanın yerleşim dokusundan ayrı bir plan konusu olarak ele alınmış ve bu iş için Fransız şehirci Henri Prost ile görüşülmüştür. Bilsel, 1933 yılının sonlarında Paris Büyükelçisi Suad Davaz aracılığıyla Prost ile yeniden iletişime geçildiğini ve şehircinin önce Yalova'da bir kaplıca yerleşimi planlamak üzere davet edildiğini, İstanbul'un planlanmasından önce ondan Cumhurbaşkanlığı köşklerinin bulunduğu Yalova ile Florya'nın yerleşim planlarını hazırlamasının istendiğini belirtir (Bilsel, 2023, ss. 135–136). Görevlendirmenin malî çerçevesi 5 Mart 1935 tarihli kararnameyle belirlenmiştir. Bu kararnameyle Prost'un Akay İşletme İdaresi tarafından Paris'ten getirilmesi ve kendisine 150.000 Fransız frangı ödenmesi onaylanmıştır. Kararname kaplıcaların "asrî bir su şehri" hâline getirilmesini amaçlamaktadır (BCA, 1935). Mayıs 1935'te Akşam, yardımcısı M. Ruvaye'nin sahadaki çalışmalarıyla bir köşkler mahallesi tasarısından söz etmiş, ertesi gün Prost'un "plân parça parça tatbik edilecektir" açıklamasını yayımlamıştır ("Yalova beş sene içinde tam," 1935, s. 1; "Yalova yakında tamamen bir su şehri," 1935, s. 1; bkz. Şekil 6). Bu açıklama, çalışmaların beş yıla yayılması düşünülen kademeli bir program olarak ele alındığını göstermektedir. Cumhuriyet de 27 Mayıs'ta Prost'un projeye göre tetkikat yaptığını ve modern bir su şehri hedefini aktarmıştır ("Yalova için gelen Fransız şehircileri," 1935).

Kaplıca sahasına getirilen yabancı uzmanlık şehircilikle sınırlı kalmamıştır. 27 Kasım 1936 tarihli kararname, Fransa'da Plombières kaplıcalarında çalışmış mütehassıs Marcel Deschaseaux'nun (Assemblée nationale, t.y.) sıcak su menbalarının toplanmasını tetkik etmek üzere on beş günlüğüne Yalova'ya getirilmesini ve kendisine yol ücretiyle birlikte 17.500 frank ödenmesini onaylamıştır (BCA, 1936; A. Kaya, 2023, s. 1820).

Fonds Henri Prost'ta korunan çizimler bu programın mekânsal içeriğini göstermektedir. 1/2000 ölçekli genel planda kaplıca sahası eşyükselti eğrileriyle ele alınmış, doğu yamacına özel villalar mahallesi yerleştirilmiştir (Prost, t.y.-a). Merkez çiziminde otel, havuz, tıp merkezi, termal tesis ve kür pavyonu yanında revaklar, şenlik salonları, solunum yoluyla tedavi (inhalasyon) salonları, çay köşkü, içme çeşmesi, park ve su merdivenleri bulunmaktadır. Bizans hamamları, kalıntılar ve mevcut jandarma binası da çizime işlenmiştir (Prost, t.y.-b). Yol kesiti taşıt ve yaya dolaşımını yamaçtaki konut alanıyla birlikte gösterir. Çizimler, kaplıcayı konaklama, tedavi ve açık alanlarıyla birlikte düzenleme düşüncesini somutlaştırmaktadır (bkz. Şekil 7).

Bugün 16 Sahife

AKŞAM

Bugün 16 Sahife

Hava tehlikesine karşı esaslı tedbir almalıyız

Başbakan büyük bir söylev söyledi, sonunda: «Türk milleti her müşkülü yenmiştir bu müşküle de galebe çalacaktır» dedi

Yalova yakında tamamen bir su şehri olacak

Köşkler mahallesi, eğlence yerleri çarşı kısmı ayrıldı

Yeni bir sulh konferansı

İngiltere Hakimetinin yeni bir konuyu muzakkaz yapılmasına çalışmaktadır

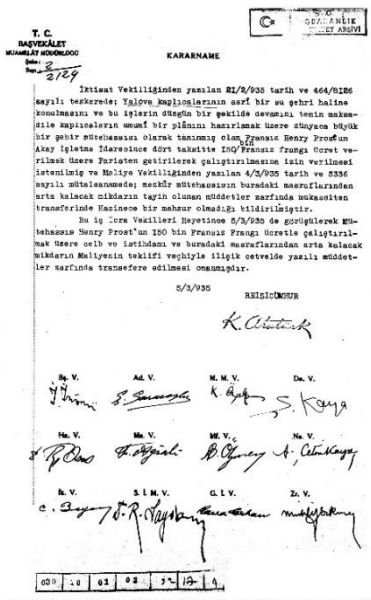
T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

KARARNAME

İktisat Vekilliğinden yazılan 21/2/935 tarih ve 464/8126 sayılı tezkerede; Yalova kaplıcalarının asrî bir su şehri haline konulmasını ve bu işlerin düzgün bir şekilde devamını temin maksadile kaplıcaların umumî bir plânını hazırlamak üzere dünyaca büyük bir şehir mütehassısı olarak tanınmış olan Fransız Henry Prost'un Akay İşletme İdaresince dört taksitte 150 Fransız frangı ücret verilmek üzere Paristen getirilerek çalıştırılmasına izin verilmesi istenilmiş ve Maliye Vekilliğinden yazılan 4/3/935 tarih ve 5336 sayılı mütalaanamede; mezkûr mütehassısın buradaki masraflarından arta kalacak mikdarın tayin olunan müddetler zarfında muhassiten transferinde Hazinece bir mahzur olmadığı bildirilmiştir.

Bu iş İcra Vekilleri Heyetince 5/3/935 de görüşülerek Mütehassıs Henry Prost'un 150 bin Fransız Frangı ücretle çalıştırılmak üzere celb ve istihdamı ve buradaki masraflarından arta kalacak mikdarın Maliyenin teklifi veçhiyle ilişik cetvelde yazılı müddetler zarfında transefere edilmesi onanmıştır.

5/3/935

REİSİCÜMHUR

Şekil 6. Yalova planına ilişkin basın haberi ve görevlendirme kararnamesi

Not. Solda 25 Mayıs 1935 tarihli Akşam gazetesinde Yalova planına ilişkin haber; sağda 5 Mart 1935 tarihli ve Reisicumhur K. Atatürk imzalı kararname. Kaynak: "Yalova yakında tamamen bir su şehri olacak" (1935); BCA (1935).

Termal Otel bu programın en görünür yapısıdır ve tasarımı bir yarışmayla elde edilmiştir. Akay İdaresinin açtığı ve yirmi bir eserin katıldığı müsabakada jüride Akademi mimari profesörü Ernst Egli ile Belediye Fen heyeti müdürü mühendis Ziya yer almış, birincilik Sedad Hakkı'nın "T" rumuzlu projesine verilmiştir ("Yalovada bir otel proje müsabakası," 1934). Yapının mimarı Sedad Hakkı Eldem, oteli tanıttığı yazısında lokanta önündeki iki katlı büyük terasın "Prost plânı mucibince otelin bu cephesi önündeki büyük toplantı meydanının etrafını kuşatacak tarzda temdit edilecek" olduğunu belirtmektedir (Eldem, 1938, s. 67). Bu kayıt, Prost'un çizimleriyle sahada yapılan yapı arasındaki ilişkiyi doğrudan göstermektedir. İnşasına 1935'te başlanan otelin açılışını Akşam ve Cumhuriyet Ocak 1938'de duyurmuştur ("Atatürk dün Yalovada yeni kaplıcaları," 1938; "Atatürk, dün Otel Termal Yalovanın ilk misafiri oldular," 1938, ss. 1, 3). Akşam'ın 8 Temmuz 1938 tarihli haberinde yeni parklar, tiyatro-sinema salonu, modern sıhhî tesisat, banyo, masaj ve tedavi aletleriyle kaplıca sahasının geliştirilmekte olduğu ve üç yıl içinde daha büyük bir sağlık kompleksinin hedeflendiği bildirilmiştir (Erkmen, 1938, s. 4).

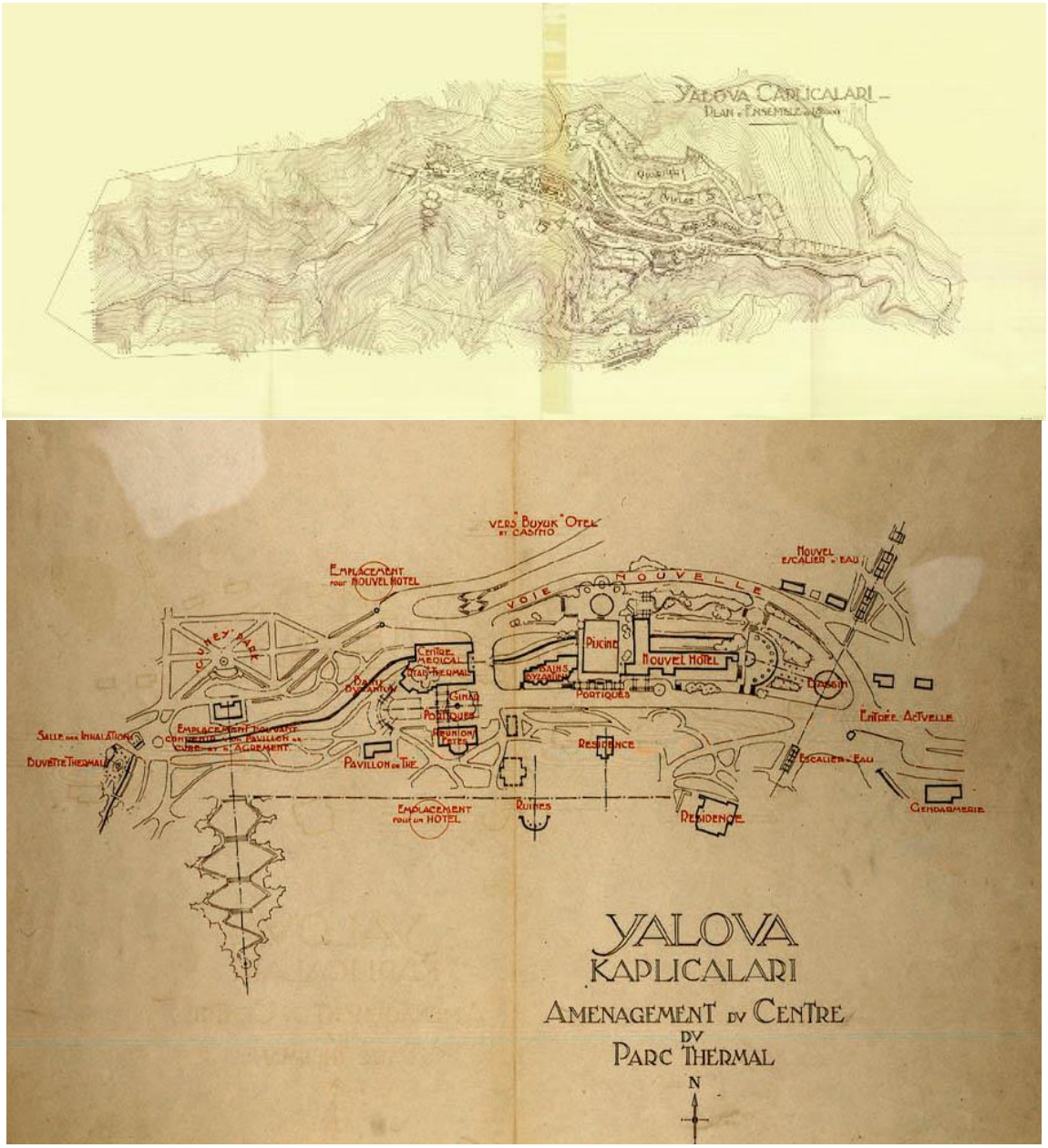

Şekil 7. Henri Prost'un Yalova kaplıcaları için hazırladığı çizimler

Not. Üstte 1/2000 ölçekli genel plan (HP-DES-005-01-01), altta kaplıca parkı merkezinin düzenlenmesine ilişkin çizim (HP-DES-005-01-02). Kaynak: Prost (t.y.-a); Prost (t.y.-b). Fonds Henri Prost, Centre d'archives d'architecture contemporaine, Cité de l'architecture et du patrimoine, Paris.

Kaplıca sahasının planlanmasına ilişkin yükümlülükler, 17 Aralık 1937'de kabul edilen ve 25 Aralık 1937'de 3792 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 3287 sayılı Yalova Kaplıcaları ile Kaplıcalar Bölgesinin İdaresi Hakkında Kanun'la düzenlenmiştir. Kanunun ikinci maddesi, kaplıca bölgesinin genel planı ile yapılacak binaların konum ve inşa biçimlerini belirleyip ilan etme görevini İktisat Vekâletine vermiştir. Dördüncü madde ise kaplıca bölgesine bitişik arazide, sınırdan beş yüz metre mesafede ve Yalova İskelesi'nden kaplıcaya giden ana yol kenarlarında yapılacak bina ve dükkânları İstanbul Vilayetince belirlenecek veya onaylanacak planlara bağlamış ve bu planlarda bölgenin ahengi ile yapı sahiplerinin malî gücünün gözetilmesini öngörmüştür (Yalova Kaplıcaları ile Kaplıcalar Bölgesinin İdaresi Hakkında Kanun, 1937, m. 2, 4). 26 Haziran 1939'da kabul edilen 3653 sayılı kanun ise 3287 sayılı kanunu yürürlükten kaldırmıştır. Bu kanun, genel planı belirleme yetkisini Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletine, işletmeyi bu vekâlete bağlı Yalova Kaplıcaları İşletme İdaresine devretmiş, İstanbul Vilayetinin çevredeki yapı planlarına ilişkin görevini korumuştur (Yalova Kaplıcalarının İşletilmesi ve Kaplıcaların İnkişafı İşlerinin Devri Hakkında Kanun, 1939, m. 1, 2, 4, 18).

Prost'un sahadaki çalışmasına ilişkin fotoğraf ile 26 Mayıs 1935 tarihli Akşam haberi Şekil 8'de yer almaktadır.

ARSEN LUPEN

AKŞAM

EDEBİ HATIRALAR

Hava tehlikesi

İsmet Inönünün söylevi derin bir tesir yaptı

Hava tehlikesine karşı bütün vatandaşlar harekete geçmeğe hazırlanıyorlar

Gene lodos ve sıcaklar başladı

Matbuat kongresi dün sabah toplandı

Başbakan, hava tehlikesini halka anlatmalarını gazetecilere tavsiye etti

Yalova beş sene içinde tam bir su şehri olacak

Bayanlar diyorlar ki..

Şekil 8. Henri Prost'un Yalova kaplıcaları sahasındaki çalışması ve planın basına duyurulması

Not. Solda Prost'un Yalova kaplıcaları sahasındaki çalışmaları sırasında çekilmiş fotoğrafı; sağda 26 Mayıs 1935 tarihli Akşam gazetesinin birinci sayfası. Kaynak: Prost (t.y.-c). Fonds Henri Prost (VF-05-12-06-01), Centre d'archives d'architecture contemporaine, Cité de l'architecture et du patrimoine, Paris; "Yalova beş sene içinde tam bir su şehri olacak" (1935).

4.3.2. Kent Merkezinin Planlanması: Oran'ın 1938 Planı

Kaplıca sahasından farklı olarak kasabanın kendi yerleşim dokusu, A. Sabri Oran'ın 14 Mart 1938 tarihli 1/5000 ölçekli planında ele alınmıştır (Oran, 1938, ss. 171–172). Oran, elli yıllık gelişmeyi esas almış ve gelecekteki nüfusu mevcut nüfusun iki katı, yaklaşık 3.500 kişi olarak kabul etmiştir. Kasabanın mevcut yapısı korunurken Baltacı Çiftliği'nin kendi iskelesinden yürüttüğü sevkiyat da değerlendirilmiş ve Yalova'ya İstanbul'un bir "hinterlandı" (art bölgesi) olarak bakılabileceği belirtilmiştir (Oran, 1938, s. 171).

Planın omurgasını iskele ile Cumhuriyet Meydanı oluşturmaktadır. Planda mevcut iskelenin korunması ve lodosu kesecek biçimde uzatılması önerilmiştir. Meydanın deniz tarafının açık bırakılması ve iki yanına resmî binaların yerleştirilmesi de öngörülmüştür. Karamürsel ve Bursa şoseleriyle kaplıca ve köy yollarının bu meydanda birleşmesi düşünülmüştür (Oran, 1938, s. 171). Otomobil durağının kıyıdan asfalt yolun karşısına alınması, ticaretin Bursa yolu ile kaplıca ve Millet Çiftliği yönündeki yolların belirli kesimlerinde toplanması da plan kararları arasındadır. Cadde ve ada ölçüleri Yapı ve Yollar Kanunu'na göre belirlenirken maliyet gözetilmiş, eski yolların bir bölümü "yayalara mahsus gezinti yolları olarak" korunmuştur. Yirmi metre genişliğinde kamulaştırılan sahil yolunun garajdan sonra on iki metreye düşürülerek Millet Çiftliği sınırından Karamürsel şosesine bağlanması öngörülmüştür (Oran, 1938, s. 172).

Asfalt yol boyunca kaplıcalara yakın araziye ayrılan konut bölgesi, raporda "tam manasile bir su şehri şeklinde tanzim edilmiştir" ifadesiyle tanımlanır. Oran, "Yalova kaplıcalarında tedaviye ve yıkanmağa muhtaç her vatandaş, ailesile birlikte halen çok pahalı olan kaplıca otellerinde oturamaz" diyerek ucuz kiralık villalar ve düzenli otobüs ulaşımı önermektedir (Oran, 1938, s. 172). Villa gruplarının arkasında ve iskele ile Millet Çiftliği arasındaki sahada göçmenlere yer açılması, aradaki boşlukların ise sebze ve örnek bahçeler olarak kullanılması tasarlanmıştır. Böylece kaplıca misafirleri için konutla göçmen yerleşimi ve tarımsal kullanım aynı plan içinde düşünülmüştür.

Planda Yalova Deresi'nin batısı spor alanına ayrılmış, dere kıyısındaki ağaçlandırmanın Cumhuriyet Meydanı üzerinden Millet Çiftliği'ne uzanması öngörülmüştür. Oran, kıyı ağaçlarının denizden görünüşünü kasabanın sayfiye karakteriyle ilişkilendirir. Mevcut koşu yerinin düzenlenmesi ve yeni mezarlığın ileride ağaçlandırılabilecek bir sahaya alınması da bu yaklaşımın parçalarıdır (Oran, 1938, s. 172). Millet Çiftliği'nin bir bölümünde tayyare meydanı, Baltacı Deresi kenarında eşya limanı ve dericilik, konservecilik, tütüncülük gibi küçük sanatlar için bir saha düşünülmüştür (Oran, 1938, ss. 171–172). Eski yolların bir bölümünü yaya gezintisi için koruma ve dere kıyısını ağaçlandırma önerileri, Oran'ın kasabanın mevcut dokusuyla doğal çevresini sayfiye planında birlikte ele aldığını gösterir (Oran, 1938, s. 172).

Atatürk Kitaplığında korunan kroki, iskele çevresindeki imar tadilatı için arazide işaretlenen kazık yerlerini gösterir. Çizimlerde meydana bağlanan ana caddeler için 17,5 ve 14,5 metrelik iki genişlik öngörülmüştür. Tali yollar 6 metre, kamu yapılarının önündeki kaldırımlar 5 metre genişliğinde tasarlanmıştır. Aynı çizimlerde belediye, hükümet konağı, çeşme, posta binası ve ilkokul plana işlenmiştir (Seçkin, 2023, ss. 147–149).

Şekil 9. 1930'lu yıllarda Yalova'da kamusal temsil

Not. Solda belediye binası önündeki resmî sahne, sağda 23 Nisan 1938 tören sahnesi. Kaynak: Yalova Kent Müzesi Arşivi.

Oran'ın raporu, kent merkezinde 1938 öncesinde yapılmış işlere de tanıklık eder. Belediyenin otobüs garajı, mezbaha ve pazar yeri için gösterdiği gayretler anılarak bu yapıların korunması istenmiştir. İskelenin doğusunda belediye izniyle sahiplerince yapılmış binaların muhafazası da uygun görülmüştür (Oran, 1938, s. 172). Bu kayıtlar, gelecekte yapılması tasarlanan tesislerden farklı olarak, plan öncesindeki yapılaşmaya ilişkin doğrudan bilgi vermektedir. Belediye binası ve kasabadaki tören sahneleri, planın hazırlandığı yıllarda kent merkezinin kazandığı kamusal görünümü belgelemektedir (bkz. Şekil 9).

Oran, yeni ihtiyaçlar doğdukça temel fikirleri korunmak şartıyla planın değiştirilebileceğini belirtir ve raporunu şu sözlerle bitirir: "Çünkü imar plânı yaşanılan bir zamanın aynasıdır. Ve asıl kıymeti hali hazır karakterine uymasıdır" (Oran, 1938, s. 172; bkz. Şekil 10).

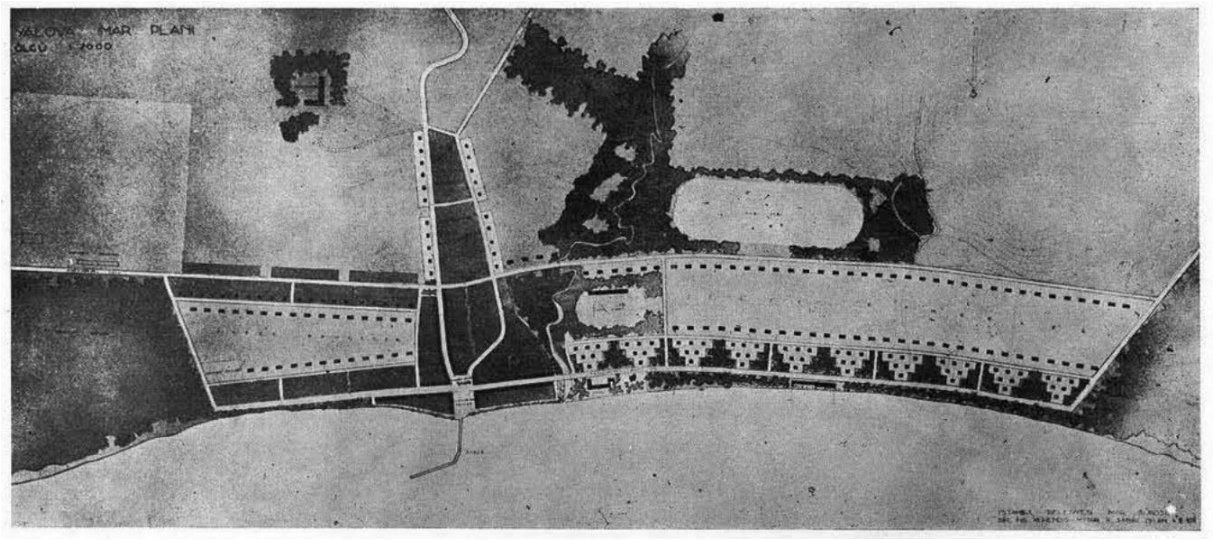

Şekil 10. A. Sabri Oran'ın 1938 tarihli Yalova imar planı

Not. Plan, İstanbul Belediyesi imar şubesi mimarlarından A. Sabri Oran tarafından hazırlanmış ve 14 Mart 1938 tarihini taşımaktadır. Kaynak: Oran (1938, ss. 171–172).

4.4. Temsil: Diplomatik, Siyasi ve Sivil Kabuller

Kaplıca sahası ve kent merkezi için yürütülen planlama çalışmaları, Yalova'nın temsil işlevi üstlendiği yıllarla örtüşmüştür. Atatürk'ün belirli dönemlerde Yalova'da ikamet etmesi, kasabaya geçici bir temsil merkezi işlevi kazandırmıştır. Akgün'e (2023, s. 32) göre Atatürk, Türkiye'deki çağdaşlaşmayı kamuoyuna Yalova üzerinden tanıtmak istemiştir.

Vitrin işlevi, 1929 sonrasında Yalova'da yapılan yabancı misyon kabullerinde izlenir. 1931'de Sovyet Büyükelçisi Suriç, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'ın da bulunduğu bir görüşmede Millet Çiftliği'nde kabul edilmiştir ("Gazi Hazretleri: Dün Rus sefirini kabul buyurdular," 1931, s. 3). 1932'de İtalya Elçisi Baron Pompeo Aloisi ve İtalyan Filosu Komutanı Amiral Moreno, Alman Elçisi Rudolf Nadolny, Fransız arkeolog Prof. Louis Delaporte ve Amerika Büyükelçisi Sherrill ayrı tarihlerde Yalova'da görüşme yapmıştır (Akyol, 2005, ss. 85–92). 1933'te Fransız Büyükelçisi Comte de Chambrun Yalova'da kabul edilmiştir ("Gazi Hazretleri: Dün Yalovada Fransız sefirini kabul ettiler," 1933, s. 3). 1934'te Fransa eski Maliye Bakanı Georges Bonnet Yalova'da ağırlanmıştır ("M. Jorj Bone: Gazi Hz. tarafından kabul buyuruldu," 1934, ss. 1, 6). 1938'de ise eski Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa kabul edilmiştir ("Reisicumhurumuz: Dün Abbas Hilmi Paşayı kabul ettiler," 1938, s. 1).

Yabancı misyon şefleriyle yapılan bu kabullerin yanı sıra, 1929 sonrası iç siyasi aktörler de Yalova'ya düzenli olarak gelmiştir. Başvekil İsmet İnönü, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras, TBMM Başkanı Kâzım Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak farklı tarihlerde Atatürk tarafından Yalova'da kabul edilmiştir (Akyol, 2005, ss. 68–70). Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşuna ilişkin görüşmeler yine

Yalova'da yapılmıştır. Cumhuriyet, 9 Ağustos 1930'da Paris Sefiri Fethi Bey'in Halk Fırkasından ayrılıp yeni bir fırka kuracağını duyurmuş ("Fethi Bey yeni fırka yapıyor," 1930, ss. 1, 4), aynı nüshanın ayrı bir haberinde ise Seyrisefain'in Yalova'daki büyük otelin gazinosunda tertip ettiği baloyu Gazi'nin teşrif ettiği ve baloda İsmet, Kâzım ve Fethi Beyler ile mebusların bulunduğu yazılmıştır ("Yalova'da: Seyrisefain balosu mükemmel oldu," 1930, s. 1). Fırkanın program açıklaması ve tescil başvurusu da Yalova'dan yürütülmüştür ("Muhalefet fırkası resmen teşekkül etti," 1930).

Diplomatik ve siyasi kabullere sivil ziyaretler de eşlik etmiştir. Eylül 1929'da Kadınlar Birliğinin gezisi ile doktorlar için hazırlanmakta olan gezi ("Yalovaya rağbet başladı," 1929, s. 1), Ağustos 1931'de Atlantik uçuşu pilotları Boardman ve Polando'nun kabulü ("Gazi Hz. hava kahramanlarını kabul ettiler," 1931) ve pilot Sabiha Gökçen'in Haziran 1937'deki ziyareti ("Türkün Kanadlı Amazonu," 1937, ss. 1, 4) bu çerçevede kaydedilmiştir.

Ulusal basının kente erişimi de 1929'dan itibaren artmıştır. Cumhuriyet gazetesi başmuharriri Yunus Nadi Eylül 1929'da Yalova'yı ziyaret ederek imar çalışmalarını yerinde değerlendiren uzun bir yazı kaleme almıştır. Yazıya eşlik eden fotoğraflarda Gazi'nin inşaat hakkında Sadullah Bey'in izahatını dinlediği görülür ve haber "belli başlı tesisat bitmiş gibidir" ifadesiyle sunulur (Nadi, 1929, s. 1). Ocak 1938'de Termal Otel'in açılışında basının kente taşınması resmî bir organizasyonla yürütülmüştür. Başvekil Celâl Bayar'ın özel kalem müdürü Baki Sedes misafirleri almak üzere İstanbul'a gönderilmiş, Heybeliada vapuruyla gazete sahipleri, başyazarlar, imzalı yazarlar ve fotoğrafçılardan oluşan yaklaşık yirmi gazeteci Yalova'ya götürülmüştür. Yalova'ya uzman doktor olarak atanmış Nihat Reşat Bey gazetecilere tesisin her bölümünü bizzat tanıtmıştır ("Başvekil dün gazetecileri Yalovada kabul etti," 1938, ss. 1, 8).

Tanıtım ulusal basınla sınırlı kalmamıştır. Dahiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğünün yabancı okur için iki ayda bir çıkardığı Fransızca La Turquie Kemaliste, Aralık 1934 sayısında Yalova kaplıcalarına altı fotoğraflı müstakil bir yazı ayırmıştır. Yazı, 1929'daki ziyaretin ardından yapılan yapıların çoğunun son dört yılda tamamlandığını, otel hizmetinin Avrupalı müşterileri de memnun ettiğini ve yabancı ziyaretçi sayısının 1933'te 375 iken 1934'te 458'e çıktığını kaydeder ("Les eaux thermales de Yalova," 1934). Aynı dergi Haziran 1936'da Ahmet Refik'in "Bursa – Yalova" yazısını yayımlamış (Refik, 1936), Ağustos 1938'de ise Yalova kaplıcalarını Karlsbad ve Baden-Baden'e denk göstermiştir (Sefa, 1938, s. 21).

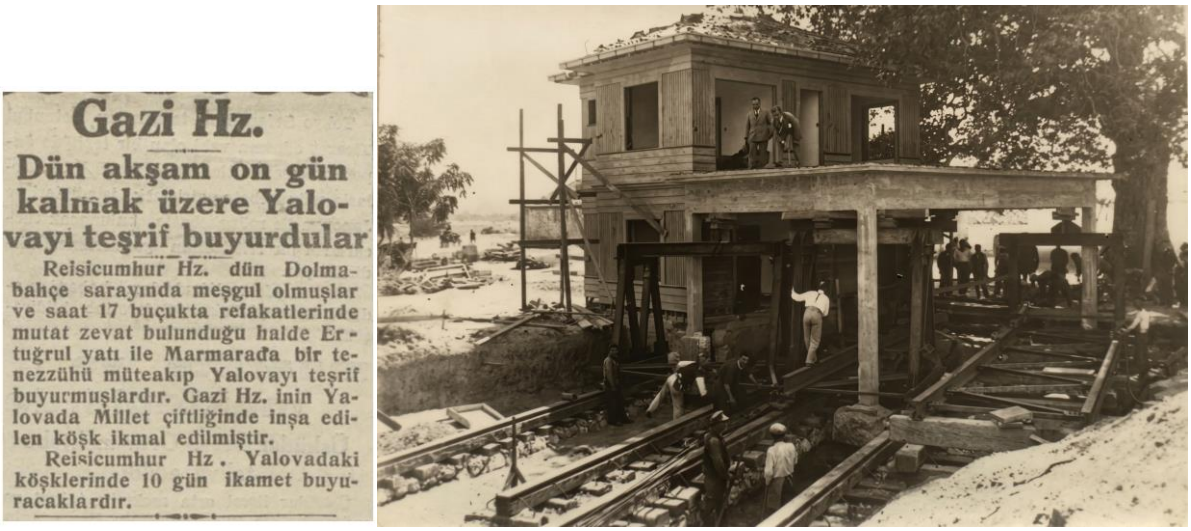

Gazi Hz.

Dün akşam on gün kalmak üzere Yalovayı teşrif buyurdular

Reisicumhur Hz. dün Dolmabahçe sarayında meşgul olmuşlar ve saat 17 buçukta refakatlerinde mutat zevat bulunduğu halde Ertuğrul yatı ile Marmarada bir tenezzühü müteakip Yalovayı teşrif buyurmuşlardır. Gazi Hz. inin Yalovada Millet çiftliğinde inşa edilen köşk ikmal edilmiştir.

Reisicumhur Hz. Yalovadaki köşklerinde 10 gün ikamet buyuracaklardır.

Şekil 11. Yürüyen Köşk'ün yapımı ve raylar üzerinde kaydırılması

Not. Solda 13 Eylül 1929 tarihli Cumhuriyet haberi (s. 1), sağda Yalova Kent Müzesi Arşivi'nden köşkün kaydırılması fotoğrafı. Kaynak: solda "Gazi Hz." (1929), sağda Yalova Kent Müzesi Arşivi.

Temsil işlevinin doğal çevreyle ilişkisini en açık biçimde gösteren örnek Yürüyen Köşk'tür. Atatürk'ün 21 Ağustos 1929'da Ertuğrul yatıyla sahilden geçerken ulu çınarı gördüğü, yanına küçük bir ev yapılmasını istediği ve ahşap yapının yirmi iki gün içinde 12 Eylül 1929'da tamamlandığı belirtilmektedir (Yalova Valiliği, t.y.). Milliyet'in 13 Eylül 1929 tarihli haberi, Gazi Hazretleri'ne Yalova'da tahsis edilen köşkün "tamir ve tefriş edildiğinden bir hafta kadar kalmaları muhtemel" olduğunu yazar ("Gazi Hz.: Dün Yalova'yı teşrif buyurdular," 1929, s. 1). 1930 yılı yaz aylarında Atatürk, köşkün yanındaki çınarın dalını kesmek isteyen bahçıvana müdahale ederek ağacın korunması ve köşkün kaydırılması yönünde talimat vermiştir. Bu talimat üzerine İstanbul Belediyesine devredilen görev kapsamında Fen İşleri Müdürü Yusuf Ziya Erdem ve Başmühendis Ali Galip Alnar yönetiminde bir teknik ekip kurulmuş, yapı teras ve ana gövdesiyle tramvay rayları üzerinde yürütülerek iki-üç günlük çalışma sonucu yaklaşık beş metre doğuya taşınmıştır (Menekay, 2010, ss. 2–3). Vakit'in 9 Ağustos 1930 tarihli "Köşk bugün yürüyor" haberi, bir haftadan beri süren istihzaratın tamamlandığını, köşkün "sekiz buçuk metre sahile doğru çekilmekte" olduğunu ve nakil işinin akşama kadar bitirilmesinin beklendiğini bildirir ("Köşk bugün yürüyor," 1930, s. 1). Bu iki kaynak, taşıma mesafesi ve yönü konusunda farklı bilgiler vermektedir.

Sürece dair tarihî fotoğraflar zeminin kazıldığını, rayların yapının altına yerleştirildiğini ve işlemin kalabalık bir izleyici topluluğu önünde gerçekleştirildiğini göstermektedir (bkz. Şekil 11).

5. TARTIŞMA

1921'de evlerin, ortak yapıların ve üretim araçlarının tahribi, sonraki iskânın yalnız barınma sorununu çözmekle sınırlı kalamayacağını göstermektedir. 1921 beyannameleri, savaş sırasında yerinden edilen ailelerin kayıplarını belgelemektedir. Bu ifadelerde yatağın, yorganın ve birkaç parça eşyanın anılması, ailelerin köylerinden ne kadar dar bir imkânla ayrıldığını anlatmaktadır. 1924 kayıtları ise Yalova'ya yerleştirilen mübadillerin barınma, arazi ve geçim koşullarını ortaya koymaktadır. Bu kayıtlarda ev yapma taahhüdüyle tarla ve ağaç tahsisinin birlikte yer alması, iskânın üretim yönünü açığa çıkarmaktadır. Arı (2009), Cengizkan (2004) ve Keyder'in (2005) vurguladığı konut, beceri ve geçim ilişkisi, Yalova'da köylerin birleştirilmesi ve farklı arazi türlerinin aynı kullanım düzenine alınması üzerinden izlenebilmektedir. Ancak belgelerdeki dağıtım tasarısı ile uygulama arasında mesafe vardır. Merdigöz'de ölçülen arazinin yalnız bir bölümünün verilmesi, geçici barınmanın uzaması ve zeytin mahsulü üzerindeki iltizam uyuşmazlığı bu mesafeyi somutlaştırmaktadır.

İdarenin düzenleme isteğiyle köylülerin tercihleri her zaman örtüşmemiştir. Koru ve Kadıköy kayıtlarında birleştirmeye rıza ile eski haklardan feragat birlikte anılırken, Safran ve Elmalı çevresindeki önerilerde sağlık gerekçesi belirleyicidir. Sonraki dilekçelerde ise mübadiller mahsulü elde tutmak ve hayvanlarına mera sağlamak için idareye başvurmuştur. Yıllar sonra yayımlanan aile anlatıları, resmî kayıtlardaki tarih ve miktarlara yansımayan bilgiler sunmaktadır. Hastalık ve ürün değişimi üzerinde duran bu hatıralar, yerleşenlerin karşılaştıkları güçlükleri kendi deneyimleri üzerinden aktarmaktadır. İskânın sonucu, tahsis kararının çıkarılması kadar toprağın, suyun ve barınma imkânının kullanılabilir olmasına bağlı kalmıştır.

1924 raporuyla 1929 sonrasındaki müdahaleler arasında en açık ortaklık sağlık koşullarıdır. Sıtma riski ve elverişsiz su koşulları önce köy yerlerinin değerlendirilmesinde, daha sonra bataklıkların kurutulması ve derelerin ıslahında görünmektedir. Bu ortaklık, aynı ihtiyaçların farklı tarihlerde yeniden gündeme geldiğini gösterir. Tekeli'ye (2023, ss. 32–33) göre Erken Cumhuriyet'in köktenci modernite programı, kentleşmenin yavaş ilerlediği yıllarda kent yaşamına sağlık, temizlik, estetik ve çağdaş kültür alanlarında yeni ölçütler getirmeyi amaçlamıştır. Bu programın yasal çerçevesi 1930–1935 arasında belediye, hıfzıssıhha, yapı ve yol, istimlak ve imar mevzuatıyla kurulmuştur. Bataklık ıslahı, dere düzenlemesi ve kaplıca çevresine yapılan yatırımlar, merkezden yönlendirilen kentsel modernleşme hedefleriyle yerelin acil ihtiyaçlarının örtüştüğü alanı gösterir. Aynı yıllarda yürütülen yol ve iskele çalışmaları kaplıca sahasına ulaşımı güçlendirmiş, 1938 imar planı raporu da kasabayı bir su şehri olarak tarif etmiştir

(Oran, 1938, ss. 171–172). Yalova'da bu yasal düzenlemenin bir örneği, kaplıca bölgesi ve iskele–kaplıca yolu çevresindeki yapılaşmayı plana bağlayan 1937 tarihli 3287 sayılı kanundur (Yalova Kaplıcaları ile Kaplıcalar Bölgesinin İdaresi Hakkında Kanun, 1937, m. 2, 4).

Yalova'ya dışarıdan uzmanlık getirilmesi yedi yıl içinde üç ayrı alanda tekrarlanmıştır: 1929'da mimar Örley, 1935'te Henri Prost, 1936'da mütehassıs Marcel Deschaseaux. Akcan (2012, ss. 3, 5), mimarlık ve planlama bilgisinin ülkeler arasında dolaşırken yerel aktörlerin kararlarıyla biçim değiştirmesini çeviri kavramıyla açıklar. Cumhuriyet yönetimi Avrupa'daki şehircilik ve konut modellerinin Türkiye'ye merkezî kararlarla uyarlanabileceğini varsaymış, uygulamalar ise yerel koşullar içinde biçimlenmiştir (Akcan, 2012, ss. 2, 14, 51). Yalova'da bataklık alanlar, sıtma riski, kaplıca ekonomisi ve İstanbul bağlantısı, planlara yön veren yerel koşullardır. Bu koşulların plan kararlarına yansıması, Prost'un çiziminde Bizans hamamlarının ve mevcut jandarma binasının plana işlenmesinde, Oran'ın planında ise göçmen yerleşimi ile sebze bahçelerinin kaplıca konutlarıyla aynı sahada düşünülmesinde izlenebilir.

Yalova'nın temsil işlevi, bu mekânsal düzenlemelerin kimlere gösterildiği incelenerek anlaşılabilir. Resmî kabuller ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluş görüşmeleri Yalova'nın siyasi görünürlüğünü artırmıştır. Termal Otel'in açılışı için düzenlenen basın gezisi ise sağlık ve imar yatırımlarının kamuoyuna tanıtılmasını sağlamıştır. Matbuat Umum Müdürlüğünün yabancı okur için çıkardığı derginin Yalova'ya üç ayrı sayıda yer vermesi, bu sunumun yurt dışına da yönelik olduğunu göstermektedir. Bozdoğan dönemin mimarlığını yüksek modernist bir ulus kurma projesinin sembolü ve aracı olarak okur (Bozdoğan, 2001, ss. 6–8). Yalova'da iskele, kaplıca ve kabul mekânları kamusal hizmetin yanı sıra bu anlatıyı görünür kılmış, basındaki "asrî şehir" ve "su şehri" ifadeleri de bu düzenlemeleri kamuoyuna tanıtmıştır. Çalışmanın başında tanımlanan vitrin kent işlevi, Yalova'da bu kabuller, basın gezileri ve yayınlar aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Sanayi yerleşmeleriyle karşılaştırma, Yalova'daki yatırım önceliklerini daha belirgin kılmaktadır. Cengizkan'ın (2009) derlediği örneklerde fabrika ve işçi konutları arasındaki ilişki öne çıkarken Yalova'da kaplıca, otel, ulaşım ve sağlık müdahaleleri ağırlık kazanmıştır. Isparta ve Çanakkale araştırmaları da kamu yapıları, meydanlar ve onarım işlerinin taşrada farklı zaman ve koşullarda geliştiğini ortaya koyar (Çelebi Gürkan, 2019; Karataş, 2021). Yalova'nın bu örnekler arasındaki yeri, kaplıca yatırımı, İstanbul bağlantısı ve devlet başkanının ikametinin burada bir araya gelmesiyle açıklanabilir.

Tarihî kentsel peyzaj yaklaşımı, 1938 planına sonradan uygulanan bir çerçeve olarak iskele ve kıyıdan kaplıca parkına uzanan açık alanlarla yapıların ilişkisini değerlendirmeye yardımcı olmaktadır (Perihan ve Aşur, 2020). Oran'ın kıyı ağaçlandırmasına ve gezinti yollarına verdiği önem, sayfiye görünümünün plan kararlarındaki yerini gösterir. Yürüyen Köşk'ün çınarı korumak için taşınması ise aynı dönemde yapı ile doğal çevre arasındaki ilişkinin somut bir örneğidir. Bu işlem, çınarın korunmasını kamuoyuna sunulan bir olaya da dönüştürmüştür.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yalova'nın 1921–1938 arasındaki yeniden imarı, savaşta tahrip olmuş yerleşimleri kullanılabilir hâle getirme çabasıyla kaplıca ve sayfiye işlevlerinin geliştirilmesini birlikte kapsamaktadır. Savaşta yerinden edilenlerin beyannameleri ile mübadillere ilişkin iskân kayıtlarının birlikte okunması, bölgedeki yerleşim ve üretim düzeninin iki farklı nüfus grubu üzerinden dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Köylerin birleştirilmesi ve arazi dağıtımı, sağlık ve güvenlik kaygılarıyla birlikte ele alınmıştır. Uygulama, yerleşenlerin talepleri ve mevcut hak iddialarıyla karşılaştıkça yeniden müzakere edilmiştir.

1929 sonrasında bataklık ıslahı, dere tanzimi, yol ve iskele yatırımları, kaplıca tesislerinin geliştirilmesi ve Prost'un görevlendirilmesi kasaba ve kaplıca sahasının planlanmasını hızlandırmıştır. Yalova'da savaş sonrası onarım, sağlık, ulaşım ve kaplıca yatırımlarıyla birlikte sürdürülmüştür. Bu süreç, Prost'un kaplıca sahası çizimlerine ve Oran'ın kasaba planına da yansımıştır. 1938'de tamamlanan yatırımların

yanına uzun vadeli projeler eklenmiş, kasabanın gelecekteki büyüklüğü ve işlevleri de planlama konusu olmuştur.

Yalova'nın küçük yerleşimler arasındaki ayırt edici yönü, kaplıca ekonomisi ile İstanbul'a bağlı idarî ve ulaşım ilişkilerinin devlet başkanının ikameti etrafında yoğunlaşmasıdır. Kabuller ve basın ziyaretleri yapılan işleri daha geniş bir kamuoyuna taşımıştır. Bu yönüyle Yalova, savaş sonrası onarımın devletin kendini kamuoyuna sunma çabasıyla aynı mekânda yürütüldüğü bir vitrin kente dönüşmüştür. Bu ölçekte bakıldığında Yalova'nın 1921–1938 arasındaki dönüşümü, savaşın ve zorunlu göçlerin ardından iskân, sağlık ve imar ihtiyaçlarının farklı dönemlerde ağırlık kazanarak birlikte ele alındığı bir yeniden yapılanma sürecidir.

Çalışmanın Kısıtları

Belediye meclisi zabıtlarına, uygulama planlarının tamamına ve düzenli sağlık istatistiklerine ulaşılamamıştır. Basın taraması yerel süreli yayınları kapsamamaktadır. Bu eksiklikler, imar kararlarının yerel müzakere ve finansman süreçlerini, planların hangi tarihlerde ve ne ölçüde uygulandığını ve sağlık müdahalelerinin hastalık sıklığı üzerindeki etkisini doğrulamayı sınırlandırmaktadır.

Gelecek Araştırmalar

Belediye meclisi zabıtları ve sağlık istatistikleriyle yapılacak araştırmalar, hangi projelerin ne zaman tamamlandığını ve günlük hayata nasıl yansıdığını açıklayabilir. Marmara'nın diğer kıyı yerleşmeleriyle karşılaştırmalar ise Yalova'daki yatırım ve temsil yoğunluğunun bölgesel özelliklerini sınamaya imkân verecektir.

Etik Standartlar ve Yazar Beyanı

1. Yazar Katkıları (CRediT)

Hacer Karabağ Arslan: Araştırma tek yazarlı olarak hazırlanmış ve tüm bölümleri yazar tarafından üretilmiştir.

2. Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu makale süreç dosyasına eklenmiştir. Araştırma arşiv belgeleri, yayımlanmış basın kaynakları ve kamuya açık kurumsal veriler üzerinden yürütülmüştür.

3. Yazarlık Katkısı ve Çıkar Çatışması

Yazar, bu çalışma kapsamında herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

4. Finansal Destek

Finansal destek bulunmamaktadır.

5. Veri Seti Beyanı

Bu çalışma kapsamında yeni bir veri seti üretilmemiştir.

6. Üretken Yapay Zekâ (ÜYZ) Kullanım Beyanı

Çalışmanın Öz, Abstract ve Genişletilmiş Özet bölümlerinde dil ve üslup düzeltmesi amacıyla ChatGPT Plus (OpenAI) hizmetinden kısmen yararlanılmıştır. Bu hizmeti kullandıktan sonra yazar, içeriği gözden geçirmiş, düzenlemiş ve gerekli düzeltmeleri yapmıştır. Yazar, yayımlanan makalenin doğruluğu ve özgünlüğü konusunda tüm sorumluluğunu üstlenmektedir.

7. Teşekkür

Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Akcan, E. (2012). *Architecture in translation: Germany, Turkey, and the modern house*. Duke University Press. https://doi.org/10.1215/9780822395577

Akgün, S. K. (2023). Atatürk, Yalova ve Türkiye'nin çağdaşlaşması. H. Karabağ Arslan (Ed.), *Osman Gazi'den Atatürk'e Cumhuriyet'in 100. yılı ve Yalova* içinde (ss. 29–42). Gaye Kitabevi.

Akgün, S. K., & Uluğtekin, M. (2020). *Yeni belgelerin ışığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a* (Cilt 1). Türk Kızılay.

Akyol, A. (1998). *Atatürk ve Yalova*. Yalova Valiliği Yayınları.

Akyol, A. (2005). *Atatürk'ün kenti Yalova*. Yalova Belediyesi Yayınları.

Altaban, Ö. (2023). Cumhuriyet'in kent planlama politikaları ve Ankara deneyimi. İ. Tekeli (Ed.), *Cumhuriyet'in 100 yıllık serüveninde yerel yönetimler ve şehircilik: Kent planlama deneyimi* içinde (Cilt 3, ss. 184–209). Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Arı, K. (2009). *Büyük mübadele: Türkiye'ye zorunlu göç (1923–1925)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Assemblée nationale. (t.y.). *Marcel Deschaseaux*. Base de données des députés français depuis 1789. https://www2.assemblee-nationale.fr/sycomore/fiche/(num_dept)/2426

Atatürk, dün Otel Termal Yalovanın ilk misafiri oldular. (1938, 23 Ocak). *Cumhuriyet*, 1, 3.

Atatürk dün Yalovada yeni kaplıcaları gezdiler. (1938, 23 Ocak). *Akşam*, 1, 6.

Atılgan, A. (2015, 13 Ağustos). Hacı Mehmet Köyü. *Mimdap*. https://mimdap.org/yazi-yorum/hacy-mehmet-koyu-arif-atylgan-3/

Başvekil dün gazetecileri Yalovada kabul etti: Birlikte yenilen öğle yemeğinde B. Şükrü Kaya da bulundu. (1938, 25 Ocak). *Akşam*, 1, 8.

Belediye Yapı ve Yollar Kanunu (Kanun No. 2290). (1933, 21 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı 2433).

Beş ev, banyolar tamir edildi elektrik tenviratı başladı. (1929, 1 Eylül). *Akşam*, 1.

Bilâl. (1931, 21 Ağustos). Yalova yolu ve Bursa...: Bursa'ya gidenler, niçin Mudanya'yı bırakıp Yalova'yı tercih ediyorlar? *Cumhuriyet*, 3.

Bilsel, F. C. (2023). Henri Prost ve İstanbul'un ilk nazım planı: Cumhuriyet Dönemi'nde tarihî şehrin mekânsal dönüşümünü tasarlamak. İ. Tekeli (Ed.), *Cumhuriyet'in 100 yıllık serüveninde yerel yönetimler ve şehircilik: Kent planlama deneyimi* içinde (Cilt 3, ss. 130–171). Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Bozdoğan, S. (2001). *Modernism and nation building: Turkish architectural culture in the early Republic*. University of Washington Press.

Cengizkan, A. (2004). *Mübadele konut ve yerleşimleri*. Arkadaş Yayınları.

Cengizkan, A. (Ed.). (2009). *Fabrika'da barınmak: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de işçi konutları: Yaşam, mekân ve kent*. Arkadaş Yayınları.

Çakmak, F. (2023). Cumhuriyet Türkiyesi'nin bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadelesi üzerinden Yalova ve çevresine bakış. H. Karabağ Arslan (Ed.), *Osman Gazi'den Atatürk'e Cumhuriyet'in 100. yılı ve Yalova* içinde (ss. 119–142). Gaye Kitabevi.

Çelebi Gürkan, Ü. (2019). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kamusal mekânda modernliğin temsili: Isparta kenti örneği. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (19), 145–158. https://doi.org/10.22520/tubaked.2019.19.009

Çelik, R. (2009). Millî Mücadele dönemi Yalova ve çevresinden göçler. *Tarih Dergisi*, 50, 149–170.

Çevik, Z., & Karakuş, U. (2018). Millî Mücadele döneminde Osmanlı Hükümeti'nin İstanbul'a gelen Batı Anadolu mültecilerine yardımları (1919–1922). *Mediterranean Journal of Humanities, 8*(2), 277–290. https://doi.org/10.13114/MJH.2018.422

Çufalı, M. (1998). İstiklal Harbi döneminde Batı Anadolu'da Yunan zulmü, 1921 (Arnold Toynbee'nin eşi Bayan Rosalind Toynbee'nin izlenimleri). *Atatürk Yolu Dergisi, 6*(21), 33–48. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000113

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1922, 12 Ocak). *Yunan işgali dolayısıyla Bursa ve kazalarında zarar ve ziyana uğrayan muhacir ve mültecilere ait beyanname*. Fon Kodu 272.0.0.12, Yer No. 39.36.2.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1924a, 17 Haziran). *Vodine ve Florina ahalisinin Yalova'da iskanlarının araştırılması*. Fon Kodu 272.0.0.11, Yer No. 18.86.17.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1924b, 29 Eylül). *Karamürsel ve Yalova kazalarıyla köylerinde iskan edilen muhacirlerin genel durumlarıyla ilgili raporun takdimi*. Fon Kodu 272.0.0.11, Yer No. 19.95.22.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1924c, 18 Ekim). *Yalova'nın Koru köyünde iskan edilen Drama muhacirlerinden Nuh'un zeytin toplama işinin ellerinden alındığına dair telgrafı*. Fon Kodu 272.0.0.11, Yer No. 19.97.22.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1926, 28 Ocak). *Yalova'nın Hacı Mehmet Çiftliği'nde iskan olunan Drama'nın Demirciören köyü mübadil muhacirlerinin arazi istekleri*. Fon Kodu 272.0.0.12, Yer No. 47.87.28.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1929, 20 Kasım). *Yalova'nın kaza statüsüne alınmasına ilişkin kanun layihası*. Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No. 6.55.16.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1930, 2 Nisan). *Yalova havalisindeki bataklıkların kurutulması ve derelerin ıslahına ilişkin kararname*. Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No. 9.17.1.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1935, 5 Mart). *Yalova kaplıcalarının imarı ve Henri Prost'un görevlendirilmesine ilişkin kararname*. Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No. 52.17.1, Karar Sayısı 2/2124.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1936, 27 Kasım). *Yalova kaplıcaları sıcak su menbalarının kaptajını tetkik etmek üzere Fransa'dan mütehassıs getirilmesine ilişkin kararname*. Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No. 70.91.20.

Eldem, S. H. (1938). Yalova Termal oteli. *Arkitekt*, (87), 67–81.

Erkmen, N. (1938, 8 Temmuz). Yalova kaplıcaları gün geçtikçe güzelleşiyor. *Akşam*, 4.

Fethi Bey yeni fırka yapıyor. (1930, 9 Ağustos). *Cumhuriyet*, 1, 4.

Gazi Hazretleri: Dün Rus sefirini kabul buyurdular. (1931, 26 Ağustos). *Cumhuriyet*, 3.

Gazi Hazretleri: Dün Yalovada Fransız sefirini kabul ettiler. (1933, 2 Ağustos). *Cumhuriyet*, 3.

Gazi Hz. (1929, 13 Eylül). *Cumhuriyet*, 1.

Gazi Hz.: Dün Yalo[v]ayı teşrif buyurdular. (1929, 20 Ağustos). *Cumhuriyet*, 1.

Gazi Hz.: Dün Yalova'yı teşrif buyurdular. (1929, 13 Eylül). *Milliyet*, 1.

Gazi Hz. gelecek seneyi nerede geçirecekler? (1929, 2 Eylül). *Milliyet*, 1.

Gazi Hz. hava kahramanlarını kabul ettiler. (1931, 2 Ağustos). *Cumhuriyet*, 1, 6.

Gehri, M. (1921). Mission d'enquête en Anatolie (12–22 mai 1921). *Revue Internationale de la Croix-Rouge, 3*(31), 721–735. https://doi.org/10.1017/S1026881200027094

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti. (1339/1923). *1335–1338 [1919–1922] dört senelik devreye ait rapor*: 1339 [1923] senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine takdim edilen. Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi.

Hirschon, R. (Ed.). (2005). *Ege'yi geçerken 1923 Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi* (M. Pekin & E. Altınay, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İskân Tarihçesi. (1932). Hamit Matbaası.

Karabağ, H. (2020). Yalova ve çevresine yerleştirilen mübadele göçmenleri. H. Karabağ (Ed.), *27 Temmuz 1302 Yalakova Zaferi ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşu: Sempozyum bildiri kitabı* içinde (ss. 276–320). Gaye Kitabevi.

Karabağ, H. (2022). Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve arşiv kayıtlarında Yalova'dan İstanbul'a taşınan muhacirler (1921–1922). H. Karabağ (Ed.), *Yalakova'dan Yalova'ya: Prof. Dr. Halil İnalcık anısına Yalova tarihi araştırmaları* içinde (ss. 191–221). Gaye Kitabevi.

Karabağ, H., & Ersevinç, M. (2021). *Atatürk'ün kenti Yalova* (1929–1938). Yalova Belediyesi Kültür Yayınları.

Karataş, M. (2021). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Çanakkale'nin kentsel gelişimi (1923–1950). *Tarih ve Günce*, (8), 39–56.

Kaya, A. (2023). Kaplıcalardan termal otellere: Yalova Termal. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(2), 1812–1832. https://doi.org/10.30561/sinopusd.1361219

Kaya, M. (2007). XIX. yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağı'nın demografik durumu ve iskân siyaseti. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, 26*(41), 59–80. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000394

Keyder, Ç. (2005). Nüfus mübadelesinin Türkiye açısından sonuçları. R. Hirschon (Ed.), *Ege'yi geçerken: 1923 Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi* içinde (M. Pekin & E. Altınay, Çev., ss. 53–72). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Köşk bugün yürüyor. (1930, 9 Ağustos). *Vakit*, 1.

Les eaux thermales de Yalova. (1934, Aralık). *La Turquie Kemaliste*, (4), 20–22.

M. Jorj Bone: Gazi Hz. tarafından kabul buyuruldu. (1934, 10 Ağustos). *Cumhuriyet*, 1, 6.

Mehmet Asım. (1932, 23 Temmuz). Yalovada bir gün. *Vakit*, 1–2.

Menekay, S. (2010). Ulu Önder'den çevrecilik dersi: Yalova'da Yürüyen Köşk'ün hikâyesi. *Dirim Tıp Gazetesi, 85*(4), 1–5.

Muhalefet fırkası resmen teşekkül etti. (1930, 13 Ağustos). *Milliyet*, 1–2.

Mübadele Günlüğüm. (2022, 2 Şubat). *Drama'ya bağlı Türk köyleri ve sandıkları açmadan bekleyenler*. https://serhira.blogspot.com/2019/01/drama-kazasina-bagli-koyler-ve.html

Mübadele, İmar ve İskân Kanunu (Kanun No. 368). (1923, 18 Kasım). *Resmî Ceride* (Sayı 43).

Nadi, Y. (1929, 14 Eylül). Yalovada yeni bir âlem vücude geldi. *Cumhuriyet*, 1, 3.

Oran, A. S. (1938). Yalova imar plânı ve raporu. *Arkitekt*, (89–90), 171–172.

Ömer Nazım. (1932, 5 Ekim). Yalova kaplıcaları. *Cumhuriyet*, 4.

Perihan, M., & Aşur, F. (2020). Tarihî kentsel peyzaj ve kent kimliği ilişkisi. *Kent Akademisi, 13*(1), 163–175. https://doi.org/10.35674/kent.674634

Prost, H. (t.y.-a). *Yalova Kaplıcaları, plan d'ensemble au 1/2000*. Fonds Henri Prost (HP-DES-005-01-01). Centre d'archives d'architecture contemporaine, Cité de l'architecture et du patrimoine, Paris.

Prost, H. (t.y.-b). *Yalova Kaplıcaları, aménagement du centre du parc thermal*. Fonds Henri Prost (HP-DES-005-01-02). Centre d'archives d'architecture contemporaine, Cité de l'architecture et du patrimoine, Paris.

Prost, H. (t.y.-c). *Henri Prost Yalova kaplıcaları sahasında*. Fonds Henri Prost (VF-05-12-06-01). Centre d'archives d'architecture contemporaine, Cité de l'architecture et du patrimoine, Paris.

Ragıp Kemal. (1934, 23 Mart). Yalovada kış günleri nasıl geçer? *Vakit*, 6.

Refik, A. (1936, Haziran). Bursa – Yalova. *La Turquie Kemaliste*, (13), 2–10.

Reisicumhurumuz: Dün Abbas Hilmi Paşayı kabul ettiler. (1938, 26 Ocak). *Cumhuriyet*, 1.

Reports on atrocities in the districts of Yalova and Guemlek and in the Ismid Peninsula (Turkey No. 1 (1921), Cmd. 1478). (1921). His Majesty's Stationery Office.

Reşit Süleyman. (1929, 31 Ağustos). Yalovada imar faaliyeti: Kaplıcaları, otelleri, elektrik ve telsizi ile asrî bir şehir. *Cumhuriyet*, 1–2.

Sarı, M. (2016). Mübadele'de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetleri: Kocaeli örneği (Ocak–Haziran 1924). H. Selvi, B. Çelik, & A. Yeşildal (Ed.), *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – II bildirileri* içinde (Cilt 1, ss. 481–496). Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.

Sarıtunç, B. (2022). 1932–1942 yılları arasında Türk basınında çıkan Sapanca ile ilgili haberlerin muhteva analizi. İ. Koç, F. Çelebi Boz, H. Sarıaltın, & T. Uslu (Ed.), *Dünden bugüne Sapanca (Toplumsal-kültürel-iktisadi-tarihi-coğrafi boyutuyla)* içinde (ss. 83–94). Nobel Bilimsel Eserler.

Seçkin, S. (2023). Yalova'da Erken Cumhuriyet Döneminde planlanan projeler. H. Karabağ Arslan (Ed.), *Osman Gazi'den Atatürk'e Cumhuriyet'in 100. yılı ve Yalova* içinde (ss. 143–161). Gaye Kitabevi.

Sefa, İ. (1938, Ağustos). The enchanting Bosphorus. *La Turquie Kemaliste*, (25–26), 18–21.

Sıtma Mücadelesi Kanunu (Kanun No. 839). (1926, 29 Mayıs). *Resmî Ceride* (Sayı 384).

Sofuoğlu, A. (2002). Kurtuluş Savaşı döneminde Kocaeli-Yalova-İznik çevresinde Rum ve Ermeni terörü. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 18*(54), 795–814.

Soysal, İ. (1989). *Türkiye'nin siyasal andlaşmaları* (Cilt 1, 1920–1945). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tekeli, İ. (2023). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde kentsel gelişme ve kent planlaması. A. Arlı (Ed.), *Cumhuriyet'in 100 yıllık serüveninde yerel yönetimler ve şehircilik: Kentleşme ve toplumsal değişim* içinde (Cilt 2, ss. 26–47). Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Teşkilâtı Mülkiye Kanunu (Kanun No. 877). (1926, 26 Haziran). *Resmî Ceride* (Sayı 404).

Topçu, İ., & İzgöer, A. Z. (Ed.). (2020). *Hilâl-i Ahmer mecmuaları* (Cilt 1). Kızılay Yayınları.

Toynbee, A. J. (2007). *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı meselesi* (K. M. Orağlı, Çev.). Yeditepe Yayınevi.

Türkün Kanadlı Amazonu: Hava kahramanımız Sabiha Gökçen Yalovada Atasına tazimlerini sundu. (1937, 23 Haziran). *Cumhuriyet*, 1, 4.

Uluslararası Kızılhaç Komitesi Arşivi (ICRC). (1921). *1921 Yalova-Samanlı Dağları hattında tahliyeye ilişkin fotoğraflar*. ICRC Audiovisual Archives, Cenevre. https://avarchives.icrc.org

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (Kanun No. 1593). (1930, 6 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı 1489).

Yalova beş sene içinde tam bir su şehri olacak. (1935, 26 Mayıs). *Akşam*, 1.

Yalova'da: Seyrisefain balosu mükemmel oldu. (1930, 9 Ağustos). *Cumhuriyet*, 1.

Yalova için gelen Fransız şehircileri: M. Prost projeye göre tetkikat yapıyor. (1935, 27 Mayıs). *Cumhuriyet*, 1.

Yalova Kaplıcaları ile Kaplıcalar Bölgesinin İdaresi Hakkında Kanun (Kanun No. 3287). (1937, 25 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı 3792).

Yalova Kaplıcalarının İşletilmesi ve Kaplıcaların İnkişafı İşlerinin Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletine Bağlı Hükmî Şahsiyeti Haiz Bir Teşekküle Devri Hakkında Kanun (Kanun No. 3653). (1939, 4 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı 4249).

Yalova Kent Müzesi Arşivi. (t.y.). *Yalova'ya ilişkin tarihî fotoğraf ve belge koleksiyonu*. Yalova Kent Müzesi, Yalova.

Yalova'nın Kaza Haline Konulmasına Dair Kanun (Kanun No. 1533). (1929, 9 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı 1366).

Yalova Valiliği. (t.y.). *Yürüyen Köşk*. https://www.yalova.gov.tr/yuruyen-kosk

Yalova yakında tamamen bir su şehri olacak. (1935, 25 Mayıs). *Akşam*, 1.

Yalovada bir otel proje müsabakası. (1934). *Arkitekt*, (40), 105–116.

Yalovanın imar ve ihyası. (1929, 28 Ağustos). *Milliyet*, 1.

Yalovanın imarı: Mimar M. Örley Yalovaya gitti. (1929, 30 Ağustos). *Akşam*, 2.

Yalovanın imarı: Oteller inşasına başlanıyor, imar faaliyeti devam etmektedir. (1929, 27 Ağustos). *Milliyet*, 1.

Yalovaya rağbet başladı: Cuma günleri banyolara binlerce halk gidiyor. (1929, 15 Eylül). *Akşam*, 1.

Yıldırım, O. (2006). *Diplomacy and displacement: Reconsidering the Turco-Greek exchange of populations*, 1922–1934. Routledge.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

This article examines settlement, public health and urban planning in Yalova and its environs between 1921 and 1938. Wartime destruction and evacuation, the arrival of population-exchange migrants, and the development of the thermal facilities are usually discussed under different historical themes. Bringing these materials together makes it possible to examine local needs alongside centrally supported investment. In this article, the early Republican period denotes 1923–1938. The inquiry begins in 1921 to establish the wartime conditions preceding resettlement. Its endpoint, 1938, marks the opening of the Termal Hotel and the publication of Oran's town plan.

Research Questions

The main question concerns the decisions and interventions through which Yalova acquired a prominent health and resort function after wartime disruption. The inquiry considers the extent of destruction and evacuation, the criteria governing settlement in 1924, and the relationship between investment and the town's public image after 1929. Particular attention is paid to whether a source describes an existing condition, a proposed arrangement or an implemented measure.

Literature Review

Scholarship on the population exchange provides the context for housing, livelihoods and agricultural skills (Arı, 2009; Cengizkan, 2004; Hirschon, 2005; Keyder, 2005; Yıldırım, 2006). Previous Yalova research has already examined the evacuation and the settlement documents (Karabağ, 2020, 2022). This article brings those findings into comparison with later health and planning interventions. Research on industrial settlements, Isparta and Çanakkale demonstrates that smaller towns have also received scholarly attention (Cengizkan, 2009; Çelebi Gürkan, 2019; Karataş, 2021). The analysis draws on Tekeli's account of Republican planning (2023), Bozdoğan's interpretation of spatial representation (2001), Akcan's discussion of architectural knowledge in circulation (2012), and the relationship between historic urban landscape and identity discussed by Perihan and Aşur (2020).

Material and Methods

The study uses qualitative historical analysis. Sources include refugee statements, inquiry and relief reports, settlement correspondence, administrative decrees, planning drawings and press accounts. Ottoman Turkish documents are read through their archival images, with uncertain readings retained. Refugee statements were selected for their descriptions of destroyed buildings, routes of displacement and household possessions and do not constitute a statistical sample. Press evidence comes from selected issues of Cumhuriyet, Milliyet, Akşam and Vakit, with cited reports dated between 20 August 1929 and 8 July 1938. Selection centres on visits, thermal facilities, health, planning, transport and official receptions. The study also draws on La Turquie Kemaliste, the illustrated periodical published for foreign readers by the Press Directorate of the Ministry of the Interior. Dates, names and quantities are compared where parallel records exist; otherwise information is attributed to the individual source. Previously published migrant recollections are used without conducting new interviews. Households, persons, land areas and trees remain separate units, while allocation standards are distinguished from actual distributions.

Findings

The 1921 inquiry and relief reports document village destruction and evacuation across the Yalova–Gemlik area. Their geographical coverage differs, and numbers repeated by witnesses cannot be treated as independent counts. Refugee statements describe losses of homes, public buildings and possessions, sometimes giving different estimates for the same settlement. The 1924 correspondence shows that settlement combined housing obligations with assessments of land, water, malaria and security. Koru and Kadıköy illustrate arrangements involving village mergers and shared land, while other mergers remained recommendations. Disputes over olive harvests and pasture reveal the difficulties that continued after allocation. After 1929, drainage decisions, transport improvements and thermal investment received greater attention. Prost's drawings address the thermal site, whereas Oran's 1938 plan concerns the town, including the pier, square, roads, rental villas and migrant housing. The report also envisages agricultural and small-scale industrial uses. Existing municipal buildings are distinguished from future projects. Diplomatic receptions and organised press visits publicised these developments. Photographs of the Walking Mansion record its relocation to protect the neighbouring plane tree.

Discussion

Health concerns recur in the settlement reports and in the later interventions. The surviving records show that these local problems were addressed through successive instruments between the 1924 report and the 1930 drainage decree. The thermal economy gained prominence alongside farming and migrant livelihoods. Comparison with industrial settlements therefore concerns differing investment priorities. The town's attachment to Istanbul, transport connections and Atatürk's stays concentrated administrative and representational functions at a small urban scale. The term showcase town refers here to the way receptions and press visits presented the town to the public. The historic urban landscape approach is applied retrospectively to relate the waterfront, parks and buildings to one another. Planning drawings and optimistic newspaper announcements must be read as evidence of intentions as well as of contemporary priorities.

Conclusions

Yalova's reconstruction between 1921 and 1938 joined the recovery of damaged villages to the development of health and resort services. Household losses, land allocation and the malaria-related criteria of the 1924 settlement decisions belong to the same history as the thermal facilities and official receptions of the 1930s. The town's image as a health resort did not replace the post-war settlement agenda. The water and malaria concerns behind the 1924 criteria resurfaced in the drainage and stream works of the 1930s, the decade in which that image took shape. The thermal economy, the connection to Istanbul and Atatürk's repeated stays allowed post-war repair and the state's self-presentation to take place in the same small coastal setting, and it was this overlap that made Yalova a showcase town. The article's contribution lies in reading village-level settlement records together with plans for the town and the spa area. Since existing conditions, proposals and implemented measures were kept apart throughout, these conclusions rest on documented decisions, interventions and representations rather than on the assumption that every announced project was completed. Municipal council minutes, complete implementation plans, regular health statistics and local periodicals remain gaps in the evidence and limit what can be said about local decision-making and financing, the dates and extent of implementation, health outcomes and residents' experiences. Further work with these materials could establish when particular projects were completed, how residents experienced them and how Yalova compared with other coastal settlements after 1938.

EKLER

Ek-1. 1924 Yedinci Mıntıka raporunda seçilen yerleşimlerin arazi ve iskân kayıtları

Yerleşim	Mesken ve nüfus kaydı	Arazi ve üretim kaydı	İskân durumu ve kayıt sınırı
Katırlı/Esenköy	Rum köyü; 1.000 hane. Ağır tahribat.	Tarla yaklaşık 300; zeytinlik 60.000'den fazla dönüm.	Onarımla 100 aileyi barındırabilecek ortak yapılar; Engere ile birleştirme önerisi.
Engere	300 hane; harap ve gayrimeskûn.	500 dönüm tarla; 30.000 dönüm zeytinlik ve ağaçlık.	Tek başına iskâna elverişsiz; Katırlı ile birleştirme önerisi.
Çınarcık	100 İslâm hanesi mevcut; 100 hane tahrip edilmiş.	2.000 dönüm tarla; yaklaşık 1.000 dönüm bağ ve dutluk.	Hane ve tahribat kayıtları ayrı verilmiştir; nüfus toplamı değildir.
Niko Çiftliği	Binaları tahrip edilmiş.	2.000 dönüm.	Köylülerce mera olarak kullanım; ağaçlarda da hasar.
Servi Çiftliği	Rum metrukâtı; işgal ve tasarruf sorunu.	6.000 dönüm; zeytinlik, dutluk, akarsu ve değirmen.	Arazi üzerindeki işgale karşı dava açıldığı aktarılmaktadır.
Koru	350 hanelik Rum köyü; yıkılmış. 134 hane için yerleşim düzeni.	8.000 dönüm; kalan 10.000 zeytin ağacı.	102 Pazarlar, 12 Ortaburun/Kocadere, 20 Çapçe (?) hanesi; 5.000 zeytin ağacı ayrıca yakılmış.
Kadıköy	350 hanelik Rum köyü; 58 Sarışaban ve 130 Kurtköy hanesi.	Kadıköy yaklaşık 10.000; Kurtköy ile toplam 19.000 dönüm.	Arazi birleştirme kabulü. Bağçecik'te kalan 10 hane henüz gelmemiştir.
Hacı Mehmed	130 hanelik Rum köyünden 8 mesken kalmış.	Safran ve Paşaköy ile ortak düzenleme düşünülmektedir.	Elmalı'dan 80 Demirciören hanesi nakledilmiş, 14 hane Elmalı'da kalmıştır; sıtma nedeniyle Safran'a nakil önerisi.
Safran	150 hanelik Rum köyünden 8 mesken kalmış; 15 hanede 55 mübadil.	Üç köy birleştirilip tarla açılırsa yaklaşık 40.000 dönüm.	Paşaköy'den 80 hanede 350 kişi. İlave 200 hanelik kapasite, birleştirme ve arazi açma koşuluna bağlı.
Yalova	Rum ve Ermeni metruk arsalarında yapılaşma.	Kasaba çevresinde 500–600 dönüm tarım arazisi.	Araziye izinsiz yerleşme ve yapı yapma örnekleri kaydedilmiştir.
Millet Çiftliği	Ermeni metrukâtı.	Yaklaşık 7.000 dönüm.	Mevcut binalar 150 kişiyi barındırabilir; hükümetçe kiraya verilmiştir.
Elmalı/Elmalık	180 hanelik Rum köyü. Nakil dışında kalan 14 Demirciören ile 49 Yassıören hanesi ve 27 hane "Hanya Lazları" mevcut.	6.000 dönüm ölçülmüş ve taksim edilmiş.	İlave 50 hanelik kapasite; Kazımiye ve Sultaniye ile sağlık gerekçeli birleştirme önerisi.
Karagözyan Çiftliği	Ermeni metrukâtı; binaları tahrip edilmiş.	Yaklaşık 24.000 dönüm.	Çeşitli ürünlere elverişli; hükümetçe kiraya verilmiş.
Laledere	Ermeni köyü; önceki yerleşenler ayrılmış.	30.000 dönüm.	400 hanelik köy oluşturma imkânı; akarsu azlığı ve heyelan sınırlayıcı.
Şakşak	Mevcut nüfus verilmemiş.	7.000 dönüm.	150 hane iskân edilebilir; arazinin bir bölümünde heyelan.
Kılınç/Kılıç	Ermeni köyü; farklı muhacir grupları yerleştirilmiş.	Yaklaşık 7.000 dönüm.	8 ev onarılırsa 25 aile; ayrıca 150 hane daha iskânı mümkün görülmüş.

Not. Tablo, raporun "Yalova Kazası" başlığı altındaki yerleşimleri kapsar; Merdigöz, Yalakdere ve Kızderbendi raporun Karamürsel bölümünde yer aldığından tabloya alınmamıştır. Rakamlar raporun birimleri ve şartlarıyla aktarılmıştır. Kaynak: BCA (1924b), 272.0.0.11/19.95.22.